

Μήπως οι ευρωεκλογές πρέπει να γίνουν πιο ανταγωνιστικές; Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΣΤΕ 1784/2009

του Κωνσταντίνου Θ. Γιαννακόπουλου

Επίκουρου Καθηγητή Νομικής Σχολής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισαγωγή

Αν στη διακήρυξη ενός διαγωνισμού για την ανάθεση μιας δημόσιας σύμβασης οριζόταν ότι οι υποψήφιοι που έχουν ήδη συνάψει παρόμοιες συμβάσεις με την αναθέτουσα αρχή έχουν, εκ μόνου του λόγου αυτού, δικαίωμα σε ιδιαίτερες διευκολύνσεις ως προς την προετοιμασία και την υποβολή της προσφοράς τους, οι οποίες δεν αναγνωρίζονται στους υποψηφίους που συμμετέχουν για πρώτη φορά σε σχετική διαδικασία ανάθεσης, δύσκολα θα αμφισβητούσε κανείς την παραβίαση των αρχών του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ίσης μεταχείρισης των διαγωνιζομένων. Στις εκλογικές αναμετρήσεις, όμως, για την ανάδειξη των μελών του Εθνικού ή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο. Κυριαρχεί η αντίληψη ότι, ως προς την παρουσίαση των θέσεων τους κατά την προεκλογική περίοδο, τα πολιτικά κόμματα που έχουν κοινοβουλευτική παρουσία και ήδη διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας πρέπει να έχουν σαφές προβάδισμα έναντι των νεοεμφανιζόμενων κομμάτων. Πως εξηγείται άραγε αυτή η διαφοροποίηση; Οι εκλογές δεν συνιστούν μια ανταγωνιστική διαδικασία η οποία πρέπει να αφήνει ανοικτή την πιθανότητα ανατροπής των υφιστάμενων πολιτικών συσχετισμών και στην οποία απαγορεύονται οι δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος υποψηφίων; Παραδοσιακά, η αναλογία μεταξύ οικονομικού ανταγωνισμού και πολιτικής αντιπαράθεσης δεν υπήρξε γοητευτική για τους δημοσιολόγους, είτε διότι πολλοί από αυτούς αντιλαμβάνονται τον οικονομικό ανταγωνισμό ως ύλη αποκλειστικώς του ιδιωτικού δικαίου, είτε διότι η ιδέα των ανταγωνιστικών εκλογών συνδέθηκε με το έργο του Joseph Schumpeter, τη θεωρία του περί διακυβέρνησης από τις πολιτικές ελίτ και τον περιορισμό της συμμετοχής των πολιτών, οι οποίοι μετατρέπονται σε απλούς καταναλωτές πολιτικών αγαθών¹. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια, η προσφυγή στην παραπάνω

αναλογία γίνεται όλο και πιο συχνή. Απ' τη μια, γίνεται σταδιακά κατανοητό ότι, στην οικονομία, δίπλα στις ιδιωτικές υφίστανται και δημόσιες αγορές², η δε κρατική δράση υπάγεται πλέον ποικιλοτρόπως στο πεδίο εφαρμογής της γενικής αρχής προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού³. Απ' την άλλη, έκδηλη είναι η τάση μιας αγορακεντρικής θεώρησης των πολιτικών φαινομένων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη χρήση του όρου *κόμματα καρτέλ* (cartel parties)⁴. Ο όρος αυτός εισήχθη στην πολιτική επιστήμη στα μέσα της περασμένης δεκαετίας προκειμένου να περιγράψει τον ρόλο των κατεστημένων κομμάτων ως μηχανισμών του κράτους, οι οποίοι, στοχεύοντας στον αποκλεισμό των νέων κομμάτων, συντονίζουν τη δράση τους ως προς τη χρήση των δημόσιων πόρων, είτε πρόκειται για χρήματα, είτε πρόκειται για ραδιοτηλεοπτικό χρόνο⁵. Συναφώς, δεν σπανίζουν πλέον οι δημοσιολόγοι που

(1) Βλ. J. Schumpeter, *Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και Δημοκρατία* (1942), Εκδόσεις Παπαζήση 2006, ιδίως, σ. 325 επ..

(2) Βλ., αντί άλλων, Ch. Bovis, *Financing Services of General Interest, Public Procurement and State Aids: The Delineation between Market Forces and Protection in the European Common Market*, *The Journal of Business Law* 2005, σ. 1 επ..

(3) Βλ. Κ. Γιαννακόπουλου, *Η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού κατά την εκτέλεση των διοικητικών συμβάσεων*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2006, αρ. 43 επ.. Βλ. και Γ. Δελλή, *Και όμως υπάρχει η αρχή σεβασμού του ελεύθερου ανταγωνισμού στο δημόσιο δίκαιο*, *Εφαρμογές III/2008*, σ. 865 επ..

(4) Βλ., αντί άλλων, R. Katz/P. Mair, *Changing Models of Party Organisation and Party Democracy - The Emergence of the Cartel Party*, *Party Politics* 1/1 (1995), σ. 5 επ., K. Detterbeck, *Cartel Parties in Western Europe?* Paper presented to the workshop on 'Causes and Consequences of Organisational Innovation in European Political Parties', ECPR Joint Sessions, Grenoble 6-11 April 2001, <<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/grenoble/ws22/detterbeck.pdf>>, Matthew Boyd Ashton, *The Cartel Theory and the funding of German political parties*, December 2006, <www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2007/Ashton.pdf>.

(5) Βλ. Γ. Βούλγαρη, *Προεκλογικές σημειώσεις* 2009, Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 30.5.2009. Πρβλ. Ν. Αλιβιζάτου, *Ένα μακάριο καρτέλ*, Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 7.6.2009.

επισημαίνουν ότι «ο πολιτικός ανταγωνισμός είναι [...] η “φυσική κατάσταση” των κομμάτων στη δημοκρατία»⁶. Εξ άλλου, ανώτατα δικαστήρια στην Ευρώπη αναφέρονται ρητώς στον ανταγωνισμό αυτόν⁷ και δέχονται ότι, μακροπρόθεσμα, η διασφάλισή του απαιτεί την ανάδυση νέων πολιτικών υποκειμένων⁸. Μήπως λοιπόν ήρθε η ώρα να μιλήσουμε ευθέως για την ανάγκη ανοίγματος των εκλογικών διαδικασιών στον πολιτικό ανταγωνισμό;

Στη χώρα μας, το ζήτημα αυτό επανήλθε πρόσφατα στο προσκήνιο με αφορμή την απόφαση 1784/2009 του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με τον χρόνο προβολής των πολιτικών κομμάτων από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς ενόψει των ευρωεκλογών της 7ης Ιουνίου 2009⁹. Με την απόφαση αυτήν, το Δ' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας παρέπεμψε στην Ολομέλεια το ζήτημα της συνταγματικότητας και της συμβατότητας προς το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και το άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) του άρθρου 11 παρ. 1 περ. β' του ν. 3023/2002 και δύο αποφάσεων του Υπουργού Εσωτερικών, με τις οποίες ρυθμίστηκαν οι όροι, οι προϋποθέσεις και ο χρόνος της παραπάνω προβολής. Ειδικότερα, στην εν λόγω απόφαση, κρίθηκε, κατά πλειοψηφία, ότι η απαγόρευση μετάδοσης από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, κατά την προεκλογική περίοδο, μηνυμάτων κομμάτων, με την εξαίρεση των μηνυμάτων που μεταδίδονται δωρεάν, είναι σύμφωνη με το άρθρο 29 παρ. 2 εδάφιο τρίτο του Συντάγματος, το οποίο παρέχει στον κοινό νομοθέτη την ευχέρεια να απαγορεύσει ορισμένες μορφές προεκλογικής προβολής, υπό την προϋπόθεση, πάντως, τήρησης της αρχής της ισότητας. Εξ άλλου, έγινε δεκτό ότι οι διατάξεις του άρθρου 10 παρ. 1 του ν. 3023/2002 υλοποιούν την επιταγή του άρθρου 15 παρ. 2 εδάφιο τελευταίο του Συντάγματος για την παραχώρηση στα κόμματα χρόνου για τη δωρεάν προβολή προεκλογικών μηνυμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Κατά τις παραπάνω διατάξεις, ο καθορισμός του χρόνου αυτού και η ρύθμιση της κατανομής του με την προβλεπόμενη σε αυτές υπουργική απόφαση βασίζεται σε δύο αρχές: αφενός, στην υποχρέωση παραχώρησης σε όλα τα κόμματα ενός χρόνου ελάχιστου μεν, αλλά επαρκούς για την παρουσίαση στο εκλογικό σώμα των ουσιωδών σημείων του προγράμματός τους· αφετέρου, στην αρχή της αναλογικής ισότητας, η οποία επιτρέπει τη διαφοροποίηση της μεταχείρισης των κομμάτων στην ποσοτική κατανομή του δωρεάν διατιθέ-

μενου χρόνου προεκλογικής προβολής τους από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, με βάση κριτήρια αντικειμε-

(6) Βλ. Β. Γκίκα, Η συνταγματική αρχή της ισότητας ευκαιριών των πολιτικών κομμάτων στο γερμανικό και στο ελληνικό δίκαιο, ΤοΣ 1/1994, σ. 69 επ., ιδίως σ. 92.

(7) Για μια συγκριτική ανάλυση της επίκλησης της προβληματικής του πολιτικού ανταγωνισμού από τα συνταγματικά δικαστήρια διαφόρων κρατών, βλ. Μ. Morlok, A Comparative Presentation on Constitutional Courts as Guardians of Competition between Political Parties, *Juridica International* II/2007, σ. 94 επ..

(8) Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο έχει, μεταξύ άλλων, κρίνει ότι η συνταγματική δημοκρατία υφίσταται ως πολυκομματική δημοκρατία. Ειδικότερα, ο ανοικτός χαρακτήρας της πολιτικής διαδικασίας εμφανίζεται στη δυνατότητα του καθενός να ιδρύσει ένα νέο κόμμα, στη διάνοξη ευκαιριών σε νέες πολιτικές προτάσεις να δράσουν στη διαδικασία της πολιτικής διαμόρφωσης της βούλησης του λαού. Κατ' εξαρχήν πρέπει η πρόσβαση στην «πολιτική αγορά» να είναι ανοιχτή. Ακόμα και τα μικρά κόμματα έχουν σημασία για την πολιτική διαδικασία και το πολιτικό τοπίο. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα κόμματα τότε μόνο μπορεί να λειτουργήσει μακροπρόθεσμα, όταν δεν περιορίζεται στον ανταγωνισμό μεταξύ των ήδη υπάρχοντων και επιτυχημένων κομμάτων, αλλά μπορεί να διευρυνθεί, να εντατικοποιηθεί και να προωθηθεί μέσα από την εισαγωγή νέων ανταγωνιστών και από τη συνεχή πρόκληση διά μέσου των μικρών κομμάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα πρέπει το δίκαιο της χρηματοδότησης των κομμάτων να μην δυσχεραίνει υπερβολικά την ανάδειξη νέων κομμάτων και την είσοδό τους στον πολιτικό ανταγωνισμό και να μην επηρεάζει κατά τρόπο ανάρμοστο τη δραστηριότητα των μικρών κομμάτων [βλ. την απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2004 - 2 ΒνΕ 1/02 και 2 ΒνΕ 2/02 σχετικά με τον έλεγχο της συμβατότητας προς τον Θεμελιώδη Νόμο της «Απαρτίας των τριών Κρατιδίων» (Drei-Länder-Quorum) σύμφωνα με την § 18 παρ. 4 εδ. 3 του Νόμου περί Κομμάτων]. Πρβλ. την απόφαση ΣτΕ 4332/1996, στην οποία έγινε δεκτό ότι: «η διασφάλιση της ευρύθμου λειτουργίας του αντιπροσωπευτικού συστήματος του πολιτεύματος προϋποθέτει την ύπαρξη πράγματι ίσων όρων ανταγωνισμού κατά τον προεκλογικό αγώνα, με αποκλεισμό της δημιουργίας κατ' αυτόν πλεονεκτικωτέρας θέσεως για τους υποψηφίους βουλευτές, οι οποίοι διαθέτουν ή δύναται να εξεύρουν τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα για μια ιδιαιτέρως δαπανηρή προεκλογική των προβολή, εις βάρος συνυποψηφίων των που δεν έχουν μια τέτοια δυνατότητα» (σκέψη 3).

(9) Για μια ανάλυση της θέσης και της εξέλιξης της υποχρέωσης του Κράτους να παρέχει ραδιοτηλεοπτικό χρόνο στα πολιτικά κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο, βλ. Π. Δαγτόγλου, Ραδιοτηλεόραση και Σύνταγμα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1989, σ. 178 επ., Ν. Αλιβιζάτου, Η «τρίτη» απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας για την ραδιοτηλεόραση, Σχόλιο στην ΣτΕ Ολ. 930/1990, ΤοΣ 1/1990, σ. 57 επ., Ευ. Βενιζέλου, Η ραδιοτηλεοπτική προεκλογική περίοδος σε αναζήτηση κανονιστικού πλαισίου. Σχόλιο στην απόφαση ΣτΕ Ολ. 930/1990, ΕλλΔικ 31/1990, σ. 1362 επ., Η. Αϊφφαντή-Μαυρομούστακου, Πολιτικός διάλογος των κομμάτων μέσα στην προεκλογική περίοδο. Η ανάγκη μιας νομοθετικής παρέμβασης. Σκέψεις με αφορμή την απόφαση 930/1990 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, Κοινοβουλευτική Επιθεώρηση 1990 (4), σ. 80 επ., Γ. Παπαδημητρίου, Δίκαιο των πολιτικών κομμάτων, Αθήνα - Κομοτηνή 1994, σ. 49 επ., Θ. Ξηρού, Η προβολή των κομμάτων από την ραδιοτηλεόραση κατά την προεκλογική περίοδο. Παρατηρήσεις στις ΣτΕ 4331-4333/1996, ΤοΣ 2/1997, σ. 26 επ., Ι. Κιμή, Βουλευτικές εκλογές 2000 και 2004: προς εξομάλυνση των κανόνων ραδιοτηλεοπτικής προβολής των κομμάτων, ΕφημΔΔ 1/2007, σ. 92 επ..

νικά και πρόσφορα να εξυπηρετήσουν τον συνταγματικώς ανεκτό σκοπό της ενίσχυσης ενεργών πολιτικών δυνάμεων. Τέτοια κριτήρια είναι, μεταξύ άλλων, η εκπροσώπηση των κομμάτων στη Βουλή των Ελλήνων και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η συμμετοχή τους σε προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, το ποσοστό των έγκυρων ψηφοδελτίων που συγκέντρωσαν κατά τις προηγούμενες αυτές εκλογές και η ιδρυσή τους σε χρόνο εγγύς του χρόνου διεξαγωγής συγκεκριμένων εκλογών. Στην προκείμενη περίπτωση, το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου δωρεάν προβολής παρασχέθηκε στα κόμματα που συμμετείχαν στην υφιστάμενη σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Με τη δεύτερη από τις προσβαλλόμενες υπουργικές αποφάσεις, τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα υποχρεώθηκαν να παραχωρήσουν για τα κόμματα που δεν εκπροσωπούνταν μεν στην υφιστάμενη σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αλλά είχαν λάβει στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές τουλάχιστον ποσοστό 0,50% των έγκυρων ψηφοδελτίων, ένα εικοσάλεπτο ή δύο δεκάλεπτα, για τα κόμματα δε που δεν είχαν μετάσχει στις εν λόγω εκλογές, ένα πεντάλεπτο για το καθένα, για την παραχώρηση του οποίου απαιτήθηκε η προηγούμενη ανακήρυξη των συνδυασμών τους από τον Άρειο Πάγο. Επιπλέον, κρίθηκε ότι η διαφοροποίηση ως προς τα τελευταία αυτά κόμματα, τόσο ως προς τον χρόνο που τους διατίθεται δωρεάν για την προβολή τους, όσο και ως προς το χρονικό σημείο μετά το οποίο μπορούν να κάνουν χρήση της ευχέρειας αυτής, δεν αντίκειται στη συνταγματική αρχή της ισότητας, διότι δικαιολογείται από τις διαφορετικές συνθήκες υπό τις οποίες τελούν τα κόμματα αυτά σε σχέση με τα άλλα κόμματα που είχαν εκδηλώσει την πρόθεσή τους να μετάσχουν στις εκλογές της 7ης Ιουνίου 2009. Συναφώς, έγινε δεκτό ότι, κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 15 παρ. 2 του Συντάγματος και του άρθρου 10 του εκτελεστικού νόμου 3023/2002, η υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση προεκλογικών μηνυμάτων αφορά, κατ' αρχήν, κόμματα συγκροτημένα κατά τρόπο πάγιο και αποβλέποντα στη σε βάθος χρόνου συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας ως μηχανισμοί διαμόρφωσης της πολιτικής βούλησης του εκλογικού σώματος και όχι κόμματα ιδρυόμενα επ' ευκαιρία συγκεκριμένης εκλογικής αναμέτρησης. Περαιτέρω, θεωρήθηκε ότι το πεντάλεπτο που χορηγείται στα μικρά και στα νεοπαγή κόμματα είναι χρόνος κατά πολύ μικρότερος εκείνου που χορηγείται στα κόμματα που εκπροσωπούνται ήδη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθορίζεται όμως ενόψει του αντικειμενικού κριτηρίου της περιορι-

σμένης ή μη δυνάμενης ακόμη να προσδιοριστεί εκλογικής δύναμής τους, είναι δε αρκετός για την προβολή των βασικών τους θέσεων. Τέλος, κρίθηκε ότι οι επίμαχες ρυθμίσεις δεν αντίκεινται ούτε στο άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που επιβάλλει τη διεξαγωγή εκλογών, μεταξύ άλλων, υπό συνθήκες που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θέλησης.

Τα πρώτα σχόλια στην παραπάνω δικαστική απόφαση, εν μέσω προεκλογικής περιόδου, ήταν μάλλον επικριτικά. Θεωρήθηκε ότι η εν λόγω απόφαση απηχεί την ύπαρξη ενός κομματικού καρτέλ, το οποίο, με τη στήριξη των κρινόμενων από την κυβέρνηση για την ανέλιξή τους ανώτατων δικαστικών, αποκλείει κάθε νεοεισερχόμενο πολιτικό σχηματισμό που εμφανίζεται να έχει μια έστω και μικρή επιρροή στις δημοσκοπήσεις¹⁰. Μετά το πέρας των εκλογών και ενόψει της επικείμενης συζήτησης της υπόθεσης στην Ολομέλεια του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, το στοιχείο που κυρίως πρέπει κανείς να συγκρατήσει από τις πρώτες αυτές αντιδράσεις είναι η επίκληση της αναλογίας μεταξύ οικονομικού ανταγωνισμού και εκλογικής αναμέτρησης. Η αναλογία αυτή φαίνεται να συνοψίζεται στο αίτημα, κατά την προεκλογική περίοδο, τα πολιτικά κόμματα να έχουν όντως ίσες ευκαιρίες, η δε αγορά των εκλογών να μένει ανοικτή, προσελκύοντας την υποβολή νέων υποψηφιοτήτων, υπό καθεστώς που δεν θα απέκλειε το ενδεχόμενο μεταβολής των υφιστάμενων πολιτικών συσχετισμών. Δεν στερούνται, βέβαια, ενδιαφέροντος και οι επισημάνσεις περί θεσμικής επιρροής των κυβερνώντων και του κατεστημένου κομματικού καρτέλ στη διαδικασία λήψης των δικαστικών αποφάσεων. Θα έλεγε κανείς μάλιστα ότι, σε περιπτώσεις σύμπτωσης μιας προεκλογικής περιόδου με την περίοδο επιλογής της ηγεσίας των ανώτατων δικαστηρίων από την κυβέρνηση, ορισμένες φορές οι επισημάνσεις αυτές βρίσκουν προνομιακό πεδίο επιβεβαίωσης. Πλην όμως, το σχετικό ζήτημα θα άξιζε να γίνει αντικείμενο αυτοτελούς μελέτης και, πάντως, στην προκείμενη υπόθεση, ο υπερτονισμός του κινδυνεύει να υποτιμήσει τη σπουδαιότητα των μειοψηφιών που διατυπώθηκαν στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009.

Συναφώς, αξίζει, κατ' αρχάς, να γίνει αναφορά στη μειοψηφήσασα γνώμη σύμφωνα με την οποία η επι-

(10) Καρτέλ κομμάτων στην Ελληνική Δημοκρατία, 30.5.2009, <http://katranitsas.blogspot.com/2009/05/blog-post_30.html>.

βαλλόμενη απόλυτη απαγόρευση μετάδοσης μηνυμάτων των πολιτικών κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο με ίδια μέσα, σε συνδυασμό με την κατανομή του ραδιοτηλεοπτικού χρόνου βάσει της αρχής της αναλογικής ισότητας «*οδηγεί, εξ αντικειμένου, στην άνιση μεταχείριση των νεοεμφανιζομένων κομμάτων, από της απόψεως της δυνατότητας προσβάσεως στο εκλογικό σώμα μέσω του πλέον δυναμικού και αποτελεσματικού μέσου επικοινωνίας κατά τον πλέον κρίσιμο χρόνο, αφού οι ανάγκες των κομμάτων αυτών προς παρουσίαση των πολιτικών τους θέσεων είναι αυξημένες, χάριν της πολυφωνίας στον πολιτικό διάλογο*»¹¹. Περαιτέρω, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μειοψηφήσασα γνώμη σύμφωνα με την οποία η αρχή της ισότητας θα επέβαλλε τουλάχιστον κοινή αφετηρία του χρόνου έναρξης της μετάδοσης των προεκλογικών μηνυμάτων όλων των πολιτικών κομμάτων, δεδομένου ότι η δυσμενής θέση των νεοπαγών κομμάτων δεν είναι συνταγματικώς ανεκτό να καταστεί ακόμη δυσμενέστερη με την εις βάρος τους διαφοροποίηση του χρόνου έναρξης μετάδοσης των μηνυμάτων τους. Εξ άλλου, κατά την ίδια γνώμη, το πεντάλεπτο που παρέχεται στα νεοπαγή κόμματα δεν επαρκεί, κατά κοινή πείρα, για τη μετάδοση των θέσεων και του προγράμματός τους, συγκρινόμενο δε με τον χρόνο που παρέχεται στα κόμματα που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο οδηγεί επιπλέον σε παραβίαση της αρχής της αναλογικής ισότητας. Απέναντι λοιπόν στην πλειοψηφήσασα γνώμη, η οποία κατ' ουσίαν υπεραμύνθηκε του «κλειστού» χαρακτήρα της διαδικασίας των ευρωεκλογών, παρατίθενται μειοψηφίες που υποστηρίζουν την ανάγκη ενός ανοίγματος των εκλογών αυτών στον πολιτικό ανταγωνισμό.

Η ένταση μεταξύ αυτών των διαφορετικών αντιλήψεων διαφαίνεται κυρίως μέσα από την αντιπαράθεσή τους ως προς την ερμηνεία και την εφαρμογή του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου. Συναφώς, η μειοψηφήσασα γνώμη που διατυπώθηκε επί της νομιμότητας της κατανομής του ραδιοτηλεοπτικού χρόνου στα πολιτικά κόμματα προέβη σε μια εκτεταμένη ανάλυση του σαφούς κανόνα (*acte clair*) ότι οι εθνικές διατάξεις που διέπουν τη διαδικασία εκλογής Ελλήνων αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως των γενικών αρχών του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου¹², οι οποίες κατοχυρώνουν και τα δικαιώματα του άρθρου 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ¹³. Και τούτο, προφανώς διότι η πλειοψηφήσασα γνώμη αρνήθηκε την ύπαρξη του παραπάνω κανόνα, δεχόμενη, χωρίς εμπεριστα-

τωμένη αιτιολογία, ότι, έως τη θέσπιση ομοίμορφης για όλα τα κράτη-μέλη διαδικασίας για την εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η διαδικασία εκλογής σε κάθε κράτος-μέλος διέπεται από την οικεία εθνική νομοθεσία¹⁴. Πρόκειται για ένα νέο σύμπτωμα άρνησης πλήρους εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, η οποία μάλλον συνδέεται με τη σκοπιμότητα αποφυγής υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων προς το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) και ενδεχόμενης αμφισβήτησης πολιτικών επιλογών των κυβερνώντων από υπερεθνικά δικαστήρια¹⁵. Άλλωστε, εύλογα ερωτηματικά δημιουργεί το γεγονός ότι ο ίδιος δικαστής ο οποίος, στην απόφαση ΣΤΕ 391/2008¹⁶,

(11) Βλ. τη σκέψη 10 της απόφασης αυτής.

(12) Βλ. την απόφαση ΔΕΚ, της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-300/04, Eman και Sevinger, Συλλογή 2006, σ. I-8055, σκέψη 45: «στο παρόν στάδιο εξέλιξης του κοινοτικού δικαίου, ο καθορισμός των ατόμων που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών, τηρουμένου του κοινοτικού δικαίου». Βλ., επίσης, την απόφαση ΔΕΚ, της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-145/04, Ισπανία κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Συλλογή 2006, σ. I-7917, σκέψη 69: «Με το άρθρο 8 της Πράξεως του 1976 διευκρινίζεται ότι, υπό την επιφύλαξη των διατάξεων της Πράξεως αυτής, η εκλογική διαδικασία διέπεται, σε κάθε κράτος-μέλος, από τις εθνικές διατάξεις, αλλά ότι αυτές, καίτοι ενδεχομένως λαμβάνουν υπ' όψην ιδιαιτερότητες των κρατών μελών, δεν πρέπει συνολικά να θίγουν την αναλογικότητα του εκλογικού συστήματος» και σκέψη 78: «στο παρόν στάδιο εξέλιξης του κοινοτικού δικαίου, ο καθορισμός των ατόμων που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι κατά τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών, τηρουμένου του κοινοτικού δικαίου». Βλ. και F. Donnat/E. Broussy/Ch. Lambert, *Actualité du droit communautaire*, AJDA 2006, σ. 2271 επ..

(13) Βλ. τη διάταξη του Προέδρου του ΔΕΚ, της 13ης Ιανουαρίου 2009, C-512/07 P(R) και C-15/08 P(R), Occhetto και Κοινοβούλιο κατά Donnici, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 43.

(14) Βλ. τη σκέψη 16 της απόφασης αυτής. Σε κάθε περίπτωση, η πλειοψηφήσασα γνώμη δέχτηκε, επίσης χωρίς εμπεριστατωμένη αιτιολογία, ότι «εν πάση δε περιπτώσει οι ανωτέρω ρυθμίσεις των προσβαλλομένων πράξεων, για τις οποίες παραπονούνται οι αιτούντες, θεσπισθείσες με βάση αντικειμενικά κριτήρια που δικαιολογούν, κατά τα προεκτεθέντα, τη διαφορετική μεταχείριση των κομμάτων που δεν έχουν λάβει μέρος στις προηγούμενες ευρωεκλογές, μη αντιβαίνουν δε στις διατάξεις του Συντάγματος, δεν αντίκεινται ούτε στην προστατευόμενη και από το κοινοτικό δίκαιο αρχή της ισότητας. Εξ άλλου, ενόψει των προεκτεθέντων, οι προσβαλλόμενες ρυθμίσεις δεν αντίκεινται ούτε στο άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της [ΕΣΔΑ] που επιβάλλει την διεξαγωγή εκλογών, μεταξύ άλλων, υπό συνθήκες που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θέλησως».

(15) Βλ. Κ. Γιαννακόπουλου, Τα δικαιώματα στην νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, in: Μ. Τσαπόγα/Δ. Χριστόπουλου (επιμ.), Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003. Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2004, σ. 439 επ., ιδίως σ. 462 επ..

(16) Βλ. τη σκέψη 14 της απόφασης αυτής. Με την εν λόγω απόφαση (ΕφημΔΔ 2/2008, σ. 184, παρατ. Η. Κοκκίνη) παραπέμφθηκε λόγω σπουδαιότητας από το Ε' Τμήμα στην Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επι-

πρότεινε τη σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία συνταγματικών δικονομικών κανόνων που εμπίπτουν στο πεδίο της λεγόμενης δικονομικής αυτονομίας των κρατών-μελών, στην υπό εξέταση υπόθεση αρνήθηκε ως προφανώς αβάσιμη την υποχρέωση αντίστοιχης ερμηνείας των εθνικών κανόνων που διέπουν τη ρύθμιση της διαδικασίας των ευρωεκλογών και εμπίπτουν στο πεδίο της συναφούς διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών-μελών.

Περαιτέρω, είναι αξιοσημείωτο πως η αντιπαράθεση των δύο διαφορετικών αντιλήψεων επαναλήφθηκε, στην ίδια υπόθεση, στο πλαίσιο της παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, κατά την εκδίκαση της συναφούς αίτησης αναστολής εκτέλεσης των προσβαλλόμενων πράξεων. Ειδικότερα, με την απόφαση 512/2009 της Επιτροπής Αναστολών απορρίφθηκε, κατά πλειοψηφία, η ως άνω αίτηση, πρωτίστως για λόγους δημοσίου συμφέροντος που συνδέθηκαν με τα συμφέροντα των ήδη ευνοηθέντων πολιτικών κομμάτων, καθώς κρίθηκε ότι δεν πρέπει να ανατραπεί η σταθερή βάση «*επί της οποίας τα κόμματα έχουν ήδη στηρίξει την οργάνωση και τον προγραμματισμό του διατεθέντος σε αυτά χρόνου προεκλογικής προβολής των από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα*». Αντιθέτως, η μειοψηφία γνώμη στην εν λόγω απόφαση, υποστηρίζοντας τον ανοικτό και ανταγωνιστικό χαρακτήρα των εκλογών, συνέδεσε μεν τους λόγους δημοσίου συμφέροντος με την ομαλή διεξαγωγή του προεκλογικού αγώνα, πλην όμως επισήμανε ότι ο αγώνας αυτός πρέπει να διεξάγεται «*υπό συνθήκες (...) που εγγυώνται την ισότητα των κομμάτων και τη δυνατότητά τους να προβάλλουν τις θέσεις και το πρόγραμμά τους*»¹⁷.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι, μέσα από την ανάλυση της υπόθεσης την οποία αφορά η απόφαση 1784/2009 του Συμβουλίου της Επικρατείας, να δείξει ότι, για τη βελτίωση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στη χώρα μας, τα διάφορα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την προεκλογική προβολή των πολιτικών κομμάτων από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς πρέπει να αναλύονται προεχόντως υπό το πρίσμα της ανάγκης ύπαρξης ανταγωνιστικών εκλογών.

Μέχρι στιγμής, η ρύθμιση της παραπάνω προβολής συνδέεται κυρίως με τα δικαιώματα των πολιτικών κομμάτων και το ιδιαίτερο θεσμικό πλαίσιο της ραδιοτηλεόρασης¹⁸. Εντούτοις, κατά την προεκλογική περίοδο, οι ειδικές ρυθμίσεις σχετικά με την ενδεχόμενη απαγόρευση ορισμένων μορφών προβολής των κομμάτων (άρθρο 29 παρ. 2 εδάφιο τρίτο του Συντάγμα-

τος) και την υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση μηνυμάτων τους από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα (άρθρο 15 παρ. 2 εδάφιο τελευταίο του Συντάγματος) πρέπει να ερμηνεύονται πρωτίστως υπό το φως του άρθρου 52 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι «*Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών της Πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση*»¹⁹. Το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς των πολιτικών κομμάτων και της ραδιοτηλεόρασης μπορεί ίσως να αποτελεί τον ερμηνευτικό ορίζοντα συναφών ρυθμίσεων σε όλες τις άλλες χρονικές περιόδους (λ.χ. της ραδιοτηλεοπτικής προβολής των κομμάτων εκτός προεκλογικής περιόδου). Κατά την προεκλογική περίοδο, όμως, και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψήφιων συνδυασμών, κρίσιμη είναι η ειδική τελολογία

κρατείας το ζήτημα εάν χωρεί ευθεία προσβολή ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων διατάξεων ψηφισθέντος από τη Βουλή νόμου, με τον οποίο θεσπίζεται ατομική ρύθμιση.

(17) Συναφώς, κατά τη γνώμη αυτήν, έπρεπε να χορηγηθεί προσωρινή δικαστική προστασία, η οποία θα συνίστατο στη μερική αναστολή, καθ' όσον αφορά το αιτούν κόμμα και μόνον, της διάταξης του άρθρου 2 της από 15.5.2009 προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, ώστε να παραμείνει πλέον αρρυθμιστο το ζήτημα της προεκλογικής προβολής του κόμματος αυτού και να μην ισχύει, ως προς αυτό, η απαγόρευση του άρθρου 11 του ν. 3023/2002. Περαιτέρω, κατά την ίδια γνώμη, η Επιτροπή Αναστολών έπρεπε να περιορίσει τον χρόνο προβολής τηλεοπτικών διαφημίσεων υπέρ του αιτούντος κόμματος στο ένα τρίτο του χρόνου που διατίθετο, βάσει του άρθρου 6 της από 13.5.2009 προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης, για τη μετάδοση των διαφημιστικών μηνυμάτων των δύο μικρότερων κομμάτων που εκπροσωπούσαν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

(18) Βλ. Π. Δαγτόγλου, Ραδιοτηλεόραση..., ό.π., σ. 178 επ., Ε. Spiliotopoulos, Constitution et partis politiques, Grèce, Annuaire International de Justice Constitutionnelle 1993, Economica - Presses Universitaires d'Aix-Marseille, 1995, σ. 157 επ., ιδίως σ. 160 επ.. Για τα δικαιώματα των κομμάτων, βλ., αντί άλλων, Γ. Δρόσου, Η νομική θέση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, Έκδοση Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1982, σ. 223 επ.. Ως προς το συνταγματικό δικαίωμα προεκλογικής πρόσβασης στη ραδιοτηλεόραση, βλ. Ευ. Βενιζέλου, Η ραδιοτηλεοπτική..., ό.π., σ. 1365 επ..

(19) Στις αποφάσεις 930/1999 και 4331-4333/1996, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν είχε μνημονεύσει το άρθρο αυτό του Συντάγματος, το οποίο, όμως, μνημονεύεται στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, ως βάση της ρύθμισης της προεκλογικής προβολής των πολιτικών κομμάτων. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο είχε, πάντως, ήδη επικαλεστεί το εν λόγω άρθρο ως βάση της απαγόρευσης δημοσιοποίησης των αποτελεσμάτων διενεργούμενων δημοσκοπήσεων (ΣτΕ 4331/1996, σκέψη 8). Ως προς την επίκληση της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτικών κομμάτων στη διαδικασία σχηματισμού της θέλησης του εκλογικού σώματος και ως προς την εφαρμογή της και στις ευρωεκλογές, βλ. Μ. Πικραμένου, Η αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1993, ιδίως σ. 30 επ., σ. 32 και σ. 52 - 53.

της ρύθμισης της οικείας εκλογικής διαδικασίας²⁰. Η εν λόγω επισήμανση βρίσκει έρεισμα και στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) σύμφωνα με την οποία, ως προς τους περιορισμούς που θέτει η εκλογική νομοθεσία κατά την προεκλογική περίοδο, άλλα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση, όπως, για παράδειγμα, η ελευθερία της έκφρασης, πρέπει να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα του δικαιώματος για ελεύθερες εκλογές, όπως αυτό προστατεύεται από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου²¹. Εξ άλλου, ειδικώς ως προς τις εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το ΔΕΚ έχει κρίνει ότι οι κανόνες χρηματοδότησης της προεκλογικής εκστρατείας των πολιτικών κομμάτων δεν συνδέονται με τα γενικά δικαιώματα των τελευταίων αλλά με τους κανόνες που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των διαφόρων υποψηφίων κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου²². Επομένως, η ερμηνεία των κανόνων και των αρχών που διέπουν τη ρύθμιση της προεκλογικής προβολής των κομμάτων από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς προϋποθέτει τον προσδιορισμό του σκοπού της ρύθμισης των ίδιων των εκλογών.

Συναφώς, πρέπει να τονισθεί ότι, πέρα από τη διασφάλιση, από οργανωτική άποψη, της αποτελεσματικότητας της εκλογικής διαδικασίας, οι κανόνες του οικείου εκλογικού δικαίου επιδιώκουν την υλοποίηση των ουσιαστικών θεσμικών στόχων της ανάδειξης των μελών του Εθνικού ή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ειδικότερα, στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, εκτός από τον άμεσο σκοπό της επιλογής αντιπροσώπων και της συναφούς πιστής καταγραφής των διαφόρων απόψεων του εκλογικού σώματος, οι εκλογές έχουν δύο απώτερες επιδιώξεις: απ' τη μια, τη δυνατότητα ανατροπής (ή, διαφορετικά, δημοκρατικής εναλλαγής), η οποία αξιώνει να παραμένει πάντοτε ανοικτή η οδός στη (μικρή έστω) μειοψηφία να γίνει πλειοψηφία και, πάντως, να ανατρέψει τον κεκτημένο συσχετισμό δυνάμεων στη διαλυθείσα βουλή· απ' την άλλη, την αποτελεσματική διακυβέρνηση, η οποία αναλύεται στην κυβερνητική σταθερότητα και στην ικανότητα αποφάσεων και χειρισμών, επιβάλλει δε αντίστοιχα να προκύψει βουλή η οποία θα είναι σε θέση να προσφέρει κυβέρνηση ικανή προς δράση και, πάντως, προς διαμόρφωση μιας πειστικής πλειοψηφίας²³. Ας σημειωθεί ότι, στην ειδικότερη περίπτωση των ευρωεκλογών, από τις επιμέρους επιδιώξεις της αποτελεσματικής διακυβέρνησης, η επιδίωξη κυβερνητικής

σταθερότητας ατονεί, λόγω, αφενός, των περιορισμένων, αν και σημαντικών, αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου²⁴ στη διακυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁵ και, αφετέρου, της έμμεσης μόνο επίδρασης του αποτελέσματος των ευρωεκλογών στην εξέλιξη των υφιστάμενων πολιτικών συσχετισμών στο Εθνικό Κοινοβούλιο²⁶. Αντίθετα, ισχύει κανονικά η επιδίωξη της ικανότητας αποφάσεων και χειρισμών, που υλοποιείται μέσω της αποφυγής του καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων²⁷.

Ο συνδυασμός των παραπάνω επιδιώξεων συγκροτεί τους όρους ανάπτυξης ενός ελεύθερου και αποτελεσματικού πολιτικού ανταγωνισμού, ο οποίος συνδέεται πρωτογενώς με αντικειμενικές θεσμικές αξίες, όπως ο πολυκομματισμός, ο πλουραλισμός και, συνα-

(20) Βλ. την εισήγηση του Γ. Κουβελάκη στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση ΣτΕ 930/1990, ΤοΣ 1/1990, σ. 71 επ., ιδίως σ. 81.

(21) Βλ. την απόφαση ΕΔΔΑ, 11.12.2008, TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti κατά Νορβηγίας, ΔιΜΜΕ 4/2008, σ. 527 επ., σκέψη 33.

(22) Βλ. την απόφαση ΔΕΚ, της 23ης Απριλίου 1986, 294/83, Les Verts κατά Κοινοβουλίου, Συλλογή 1986, σ. 1339, σκέψη 53.

(23) Βλ. Π. Δαγτόγλου, Ραδιοτηλεόραση..., ό.π., σ. 194 επ., με εκτενείς αναφορές στους κανόνες συμμετοχής των κομμάτων στον πολιτικό ανταγωνισμό μέσω της ραδιοτηλεόρασης στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Βλ. και Γ. Κουβελάκη, ό.π., σ. 81, Β. Γκίκα, Η συνταγματική αρχή..., ό.π., σ. 74 επ. και σ. 83 επ., G. Peiser, L'institutionnalisation des partis politiques dans la Ve République, in: La Constitution et les valeurs - Mélanges en l'honneur de D. G. Lavroff, Dalloz, Paris 2005, σ. 525 επ., ιδίως σ. 536 επ..

(24) Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνιστά κοινοβουλευτικό σώμα κατά τα κριθέντα στη σκέψη 54 της απόφασης ΕΔΔΑ, 18.2.1999, Matthew κατά Ηνωμένου Βασιλείου, RTDE 1999, σ. 649, σχόλιο G. Cohen-Jonathan και J-F. Flauss.

(25) Βλ., αντί άλλων, Γ. Γεραπετρίτη, Τα δημοκρατικά θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <<http://www.eofn.gr/Ekdiloseis/2005/gerapetritis.pdf>>.

(26) Συναφώς, ο Φ. Σπυρόπουλος σημειώνει ότι, στις ευρωεκλογές, δεν τίθεται ζήτημα δημιουργίας σταθερής και βιώσιμης Κυβέρνησης. Βλ. Φ. Σπυρόπουλος, Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2006, σ. 193.

(27) Βλ. την απόφαση ΑΕΔ 58/1995, ΔιΔικ 1996, σ. 176 επ., στην οποία γίνεται αναφορά στην «αποφυγή καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων» και «στη δυνατότητα δημιουργίας ενός υπερεθνικού οργάνου, της Ευρωπαϊκής Βουλής, ικανού από λειτουργική άποψη να επιτύχει τον κύριο σκοπό του, που είναι μια συνεχώς στενότερη συνεργασία των ευρωπαϊκών λαών» (σκέψη 5). Συναφώς, στην ίδια απόφαση κριθήκε, χωρίς προηγούμενη υποβολή προδικαστικού ερωτήματος προς το ΔΕΚ, ότι η αποκλειστική ρήτρα του 3% είναι εύλογη «για να αποτραπεί η υπερβολική κατάτμηση του Ευρωκοινοβουλίου σε κόμματα, να μπορεί έτσι να σχηματίζεται στους κόλπους του οργάνου αυτού μια πειστική πλειοψηφία, απαραίτητη σε μια διαδικασία για την ευρωπαϊκή ενοποίηση και, τέλος, για να μπορεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να λειτουργήσει ως αντιπροσωπεία των λαών, σκοπός που υφηρετείται λυσιτελέστερα από μεγάλες ομάδες βουλευτών που επιδιώκουν τους κοινούς πολιτικούς στόχους, συνδεόμενες όχι με μικρές σε εθνικό επίπεδο πολιτικές ομάδες αλλά με μεγάλες εθνικές πολιτικές δυνάμεις». Βλ. και ΑΕΔ 34/1999 (σκέψη 3).

κλούθα, η γνησιότητα και η αποτελεσματικότητα της ίδιας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας²⁸. Απέναντι λοιπόν στην προστασία των πολιτικών κομμάτων, τα οποία μετέχουν στις εκλογές, επιδιώκοντας να διατηρήσουν και να ενισχύσουν την ανταγωνιστική τους θέση, προβάλλει η ανάγκη προστασίας του ίδιου του θεσμού των εκλογών, ως πεδίου ανάπτυξης ενός πολιτικού ανταγωνισμού που συνιστά εγγύηση των οργανωτικών βάσεων του πολιτεύματος²⁹. Η ανάπτυξη αυτού του ανταγωνισμού πρέπει να προσανατολίζει τον τρόπο διαχείρισης των ουσιαστικών (I) και οικονομικών (II) ζητημάτων που ανακύπτουν με αφορμή την προεκλογική προβολή των πολιτικών κομμάτων από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς.

I. Οι αρχές που διέπουν την προεκλογική προβολή των κομμάτων στη ραδιοτηλεόραση

Το πέρασμα από τον υπερτονισμό των δικαιωμάτων των πολιτικών κομμάτων στην ανάδειξη της σημασίας του πολιτικού ανταγωνισμού που αναπτύσσεται μεταξύ τους μεταβάλλει τους όρους ερμηνείας και εφαρμογής των αρχών της αντικειμενικότητας (A) και της ισότητας (B) που, σύμφωνα με τη νομοθεσία³⁰ και τη νομολογία³¹, διέπουν τη ραδιοτηλεοπτική προβολή των κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο. Από μοχλοί αναπαραγωγής των υφιστάμενων πολιτικών συσχετισμών μεταξύ των μεγάλων και κατεστημένων κομμάτων οι εν λόγω αρχές μετατρέπονται σε παράγοντες ανανέωσης και εξυγίανσης του πολιτικού σκηνικού.

A. Η αρχή της αντικειμενικότητας

Η αρχή της αντικειμενικότητας συνδέεται παραδοσιακά με τον πολιτικό πλουραλισμό και τη συμψηφιστική ουδετερότητα της ραδιοτηλεόρασης³², αναλύεται δε στη χρήση και διάθεση των ραδιοτηλεοπτικών μέσων κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ακούγονται όλες οι απόψεις, χωρίς εξαίρεση. Σύμφωνα με την απόφαση ΣτΕ 930/1990, «[η] πραγμάτωση της αρχής αυτής, στη συγκεκριμένη περίπτωση της παρουσίας του πολιτικού λόγου των κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο, επιβάλλει τη διάθεση σε όλα τα υποστατά πολιτικώς κόμματα ενός ελαχίστου πλην ικανού χρόνου για την παρουσίαση στον λαό των ουσιαστών σημείων του προγράμματός τους». Συναφώς, θεωρείται ότι η αντικειμενικότητα παραβιάζεται, όταν η ρύθμιση της προεκλογικής προβολής των πολιτικών κομμάτων καταλήγει στον αποκλεισμό κόμματος από τη χρήση των ραδιοτηλεοπτικών μέσων ή θέτει στη διάθεσή του

τόσο λίγο χρόνο ώστε να μην είναι δυνατή, κατά κοινή πείρα, η έκφραση του πολιτικού του λόγου και η μετάδοση των θέσεων και του προγράμματός του. Την ίδια στιγμή, όμως, γίνεται δεκτό ότι επιτρέπεται ο αποκλεισμός ασήμαντων ή μη σοβαρών κομμάτων, προκειμένου ο προεκλογικός διάλογος να διατηρεί τη σοβαρότητά του και να αποφεύγεται η εσωτερική υπονόμευση του δημοκρατικού συστήματος³³.

Με μια πρώτη ματιά, οι παραπάνω παραδοχές, από τις οποίες δεν παρεκκλίνουν ουσιωδώς οι γνώμες που διατυπώθηκαν στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, φαίνεται να ευνοούν το άνοιγμα της εκλογικής διαδικασίας σε έναν αποτελεσματικό πολιτικό ανταγωνισμό³⁴. Ωστόσο, οι παραδοχές αυτές στηρίζονται σε ασαφείς και, πάντως, υποκειμενικούς όρους, με αποτέλεσμα να εξειδικεύονται συχνά κατά τρόπο που αναπαράγει το κομματικό *status quo ante* και νοθεύει τον πολιτικό ανταγωνισμό. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον ο ελάχιστος, πλην όμως ικανός, χρόνος για την παρουσίαση των θέσεων και του προγράμματος των πολιτικών κομμάτων υπολογίζεται ενόψει όχι του συνολικού αριθμού τους αλλά του αριθμού των κομμάτων που συγκεντρώνουν ορισμένες ελάχιστες προϋποθέσεις αναγνώρισης και επιρροής, τίθεται το ερώτημα με ποιο κριτήριο εντοπίζονται τα τελευταία αυτά κόμματα. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι διόλου εύκολη και, πάντως, οι απαντήσεις που μέχρι σήμερα έχει δώσει η νομολογία δεν είναι διόλου πειστικές.

Στη μεν απόφαση ΣτΕ 930/1990 προκρίθηκε το κριτήριο των *υποστατών πολιτικών κομμάτων*, το οποίο προέρχεται κυρίως από τη νομολογία του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου και το οποίο τελικώς ανάγεται στην αποδοχή κριτηρίων που

(28) Πρβλ. Π. Δαγτόγλου, *Ραδιοτηλεόραση...*, ό.π., σ. 195, Θ. Ξηρού, *Η προβολή...*, ό.π., σ. 398.

(29) Πρβλ. την απόφαση ΣτΕ ΕΑ 600/1996, στην οποία έγινε δεκτό ότι η διασφάλιση της συνταγματικής αρχής της αναλογικής ισότητας ως προς τους όρους και τις δυνατότητες προβολής όλων των κομμάτων συνυφάνεται με την ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος (σκέψη 6).

(30) Βλ. το άρθρο 30 παρ. 5 του ν. 2429/1996 και το άρθρο 10 παρ. 1 περ. α' του ν. 3023/2009.

(31) Βλ. ΣτΕ 930/1990, ΣτΕ 1288/1992, ΣτΕ 4331-4333/1996.

(32) Βλ. Π. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*, Τόμος Β', Δεύτερη Αναθεωρημένη Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, αρ. 908 επ..

(33) Βλ. Γ. Κουβελάκη, ό.π., σ. 78, Π. Δαγτόγλου, *Ραδιοτηλεόραση...*, ό.π., σ. 195 επ..

(34) Βλ. Π. Δαγτόγλου, *Ραδιοτηλεόραση...*, ό.π., σ. 195, Β. Γκίκα, *Η συνταγματική αρχή...*, ό.π., σ. 78 επ..

δεν έχουν σχέση με την ιδεολογία αλλά με την πολιτική απήχηση των κομμάτων (λ.χ. την κοινοβουλευτική δύναμή τους στη διαλυθείσα βουλή, τον αριθμό των μελών τους, τον ρόλο που έπαιξαν σε άλλες βουλευτικές περιόδους κ.λπ.)³⁵. Στη δε απόφαση ΣτΕ 1784/2009, η πλειοψηφία γνώμη προσέφυγε στο κριτήριο της απήχησης και διέκρινε μεταξύ κομμάτων των οποίων η εκλογική δύναμη έχει ήδη προσδιοριστεί και κομμάτων των οποίων η δύναμη αυτή είναι περιορισμένη ή μη δυνάμενη ακόμη να προσδιοριστεί. Παρά τις διαφοροποιήσεις των υιοθετηθέντων κριτηρίων, και στις δύο παραπάνω αποφάσεις κυριαρχεί η αντίληψη ότι υφίστανται κόμματα, τα οποία, κατ' επίκληση αντικειμενικών και πρόσφορων κριτηρίων, μπορούν εκ των προτέρων να θεωρηθούν ως μη σοβαρά ή ακόμη και ως γραφικά και, επομένως, επικίνδυνα να αναιρέσουν, μέσω της προβολής των θέσεών τους, τη σοβαρότητα του προεκλογικού πολιτικού διαλόγου. Συναφώς, στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, η πλειοψηφία γνώμη κάνει δεκτό, όπως προαναφέρθηκε, ότι το ίδιο το Σύνταγμα διακρίνει τα κόμματα που συγκροτούνται «κατά τρόπο πάγιο και αποβλέποντα στη σε βάθος χρόνου συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας ως μηχανισμών διαμορφώσεως της πολιτικής βουλήσεως του εκλογικού σώματος» από τα κόμματα που ιδρύονται «επ' ευκαιρία συγκεκριμένης εκλογικής αναμετρήσεως». Τέλος, στο πλαίσιο της ίδιας γνώμης, κρίθηκε ότι, ενόψει της περιορισμένης ή μη δυνάμενης ακόμη να προσδιοριστεί εκλογικής δύναμης των τελευταίων αυτών κομμάτων, ένα πεντάλεπτο στην ΕΡΤ ΑΕ και σε όλους τους ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς αρκεί για τη μετάδοση των θέσεων και του προγράμματός τους. Ωστόσο, οι παραπάνω δικαστικές κρίσεις δεν διευκολύνουν την ανάπτυξη ελεύθερου πολιτικού ανταγωνισμού.

Κατ' αρχάς, όπως υποστήριξε και η σχετική μειοψηφία γνώμη στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, πράγματι δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο προαναφερθείς χρόνος των πέντε λεπτών, κατά κοινή πείρα, δεν επαρκεί ούτε στοιχειωδώς για τη μετάδοση των θέσεων οποιουδήποτε κόμματος, πολύ περισσότερο δε των θέσεων των νεοπαγών κομμάτων, δηλαδή αυτών που ιδρύθηκαν λίγο πριν τις εκλογές³⁶. Δεδομένου ότι η διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης είναι ιδιαίτερα σημαντική κατά την προεκλογική περίοδο³⁷ και ότι «οι εκλογές διεξάγονται στην τηλεόραση»³⁸, ο παραπάνω χρονικός περιορισμός της προεκλογικής προβολής από ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς καταλήγει πρακτικός στον

αποκλεισμό της έκφρασης του πολιτικού λόγου των μικρών και των νεοπαγών κομμάτων, ιδίως αν συνυπολογιστεί η παράλληλη απόλυτη απαγόρευση μετάδοσης μηνυμάτων των κομμάτων με ίδια μέσα. Το «κλείσιμο» της πολιτικής αγοράς των ευρωεκλογών της 7^{ης} Ιουνίου 2009 λόγω της σώρευσης των δύο παραπάνω ρυθμίσεων είναι τόσο προφανές, ώστε προκαλεί απορία το γεγονός ότι, στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, δικαστής που, με τη διατύπωση σχετικής μειοψηφίας, προέβαλε το αθέμιτο του αποκλεισμού των νεοπαγών κομμάτων από τη σκοπιά του ελέγχου της συνταγματικότητας της διάταξης του άρθρου 11 παρ. 1 περ. β' του ν. 3023/2002, δεν επανέλαβε την ίδια γνώμη, όταν εξετάστηκε ο ίδιος αποκλεισμός από τη σκοπιά του ελέγχου της νομιμότητας του καθορισμού του πεντάλεπτου δωρεάν χρόνου από τη δεύτερη προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση³⁹. Οι εν λόγω ρυθμίσεις, όπως εξειδικεύτηκαν από τη Διοίκηση, προβάλλουν καθοριστικής σημασίας εμπόδια στη δράση των μικρών και των νεοϊδρυθέντων κομμάτων, με αποτέλεσμα να ευνοείται η ανάπτυξη και η διατήρηση ενός ολιγοπωλιακού κομματικού συστήματος που φαλκιδεύει την ανάπτυξη ελεύθερου πολιτικού ανταγωνισμού. Οι δε αρνητικές συνέπειες αυτού του κομματικού συστήματος ως προς τη γνησιότητα των ευρωεκλογών επιτείνονται από το γεγονός ότι, στις εκλογές αυτές, δεν επιτρέπονται μεμονωμένες υποψηφιότητες εκτός κομματικών συδυσασμών⁴⁰, τα δε μικρά

(35) Βλ. Γ. Κουβελάκη, ό.π., σ. 78, Ν. Αλιβιζάτου, Η «τρίτη» απόφαση..., ό.π., σ. 60 επ.. Βλ. και τις αποφάσεις ΣτΕ 1288/1992 και 4331-4333/1996. Πρβλ. ΑΕΔ 11/1982.

(36) Οι αντίθετες κρίσεις των αποφάσεων ΣτΕ 4333/1996 και ΑΕΔ 34-35/1999, τις οποίες επικαλείται η πλειοψηφία γνώμη, αφορούσαν τις διατάξεις των άρθρων 30 παρ. 5 και 6 του ν. 2429/1996, δεν αναφέρονται σε νεοπαγή κόμματα και, πάντως, δεν συνεξετάζουν τη μη ισχύουσα τότε απαγόρευση της μετάδοσης προεκλογικών μηνυμάτων με ίδια μέσα.

(37) Βλ. την απόφαση ΕΔΔΑ, 19.2.1998, Bowman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, σκέψη 42.

(38) Βλ. O. Duhamel, Le pouvoir politique en France, éditions du Seuil, Paris 1993, σ. 121.

(39) Βλ. τις σκέψεις 10 και 14 της απόφασης αυτής. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι ο συλλογισμός της εν λόγω μειοψηφίας που διατυπώνεται στη σκέψη 10 εμφανίζει αδυναμίες από μεθοδολογική άποψη, στο μέτρο που προκρίνει τον έλεγχο της συνταγματικότητας της παραπάνω διάταξης του ν. 3023/2002 υπό το φως των επιλογών της κανονιστικής δράσας Διοίκησης κατά την εφαρμογή άλλης διάταξης και, συγκεκριμένα, της διάταξης του άρθρου 10 παρ. 1 του ίδιου νόμου. Κατά τούτο, θα ήταν συνεπέστερο η εν λόγω μειοψηφία να συνταχθεί με τη μειοψηφία γνώμη που διατυπώνεται στη σκέψη 15 της απόφασης.

(40) Βλ. το άρθρο 3 παρ. 1 και 2 του ν. 1180/1981.

και τα νεοπαγή κόμματα έχουν, εκτός των άλλων, να αντιμετωπίσουν τη ρήτρα αποκλεισμού του 3%⁴¹.

Περαιτέρω, ουδόλως είναι πειστική η άποψη ότι η επαρκής προβολή των θέσεων ενός πολιτικού κόμματος του οποίου η εκλογική δύναμη είναι περιορισμένη πρέπει να θεωρείται επικίνδυνη για την αποτελεσματική οργάνωση της εκλογικής διαδικασίας. Αφενός, η άποψη αυτή, η οποία θεωρεί κρίσιμη την υφιστάμενη εκλογική δύναμη και, γενικότερα, την απήχηση των πολιτικών κομμάτων μπορεί να έχει κάποια σημασία στο πλαίσιο άλλων ρυθμίσεων (π.χ. της εκ των υστέρων -δηλαδή μετά τη διενέργεια και ενόψει των αποτελεσμάτων συγκεκριμένων εκλογικών αναμετρήσεων- χρηματοδότησης⁴² ή της συγκρότησης κοινοβουλευτικών επιτροπών⁴³), δεν είναι όμως πρόσφορη στο κρίσιμο, εν προκειμένω, πλαίσιο της ρύθμισης της έκφρασης πολιτικού λόγου κατά την προεκλογική περίοδο και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφίων συνδυασμών⁴⁴. Όπως επισημαίνει ο Γ. Δρόσος, «Η διαφοροποίηση των κομμάτων προκύπτει από τις εκλογές και, επομένως, δεν επιτρέπεται να τις «επικαθορίζει»⁴⁵. Η δε λήψη υπ' όψιν της υφιστάμενης εκλογικής δύναμης των κομμάτων προφανώς αντίκειται στην προμνησθείσα επιδίωξη ανατροπής (ή, διαφορετικά, δημοκρατικής εναλλαγής). Αφετέρου, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί βασίμως ότι η διάθεση ευρύτερου ελάχιστου δωρεάν τηλεοπτικού χρόνου σε μικρά και σε νεοπαγή πολιτικά κόμματα θα προσέλκυε υπερβολικά μεγάλο αριθμό υποψηφίων κομμάτων ώστε η προβολή όλων τους να καταστεί οικονομικώς ή τεχνικώς ανέφικτη, είτε διότι δεν θα επαρκούν οι σχετικοί κρατικοί πόροι είτε διότι δεν θα επαρκεί ο εκ των πραγμάτων περιορισμένος ραδιοτηλεοπτικός χρόνος. Ακόμη και αν το παραπάνω ακραίο ενδεχόμενο ήθελε θεωρηθεί υπαρκτό, προφανώς θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με μέσα πιο ήπια από τον προαναφερθέντα πρακτικό αποκλεισμό των μικρών και των νεοπαγών κομμάτων από τον προεκλογικό πολιτικό διάλογο (π.χ. θα μπορούσε να προβλεφθεί η δυνατότητα πρόσθετης εξαγοράς περιορισμένου τηλεοπτικού χρόνου με ίδια μέσα ή/και η αναλογική μείωση του δωρεάν τηλεοπτικού χρόνου για όλα τα υποψήφια κόμματα ή/και η υποχρέωση καταβολής ενός σχετικώς υψηλού, πλην όμως, εύλογου παραβόλου που θα απέτρεπε μη σοβαρές υποψηφιότητες⁴⁶).

Σε κάθε περίπτωση, η συναγωγή αμάχητου τεκμηρίου μη σοβαρότητας ή/και γραφικότητας των νεοπαγών πολιτικών κομμάτων παραβιάζει προδήλως την αρχή της αναλογικότητας όχι μόνο για διαδικαστικούς

αλλά και για ουσιαστικούς λόγους. Σ' ένα πρώτο επίπεδο, θα μπορούσε κανείς να επικαλεστεί ότι, όπως μας διδάσκει το δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, η συναγωγή αμάχητων τεκμηρίων αλλοίωσης των διαγωνιστικών διαδικασιών από γενικές ιδιότητες υποψηφίων, στις οποίες θεμελιώνεται απόλυτη απαγόρευση συμμετοχής των τελευταίων σε οποιαδήποτε τέτοια διαδικασία, προσβάλλει την αρχή της αναλογικότητας, στο μέτρο που δεν δίδεται στους υποψηφίους αυτούς η ευκαιρία να αποδείξουν ότι, καίτοι εμφανίζουν τις ιδιότητες αυτές, η συμμετοχή τους σε μια συγκεκριμένη διαγωνιστική διαδικασία ουδόλως την αλλοιώνει⁴⁷. Κατ' αναλογία, στην περίπτωση της ρύθμισης της προεκλογικής προβολής των κομμάτων, θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η συναγωγή αμάχητου τεκμηρίου γραφικότητας των νεοπαγών κομμάτων, το οποίο, μέσω της παροχής ανεπαρκούς χρόνου παρουσίασης των θέσεων και του προγράμματός τους, οδηγεί πρακτικώς στον αποκλεισμό τους από τον προεκλογικό πολιτικό διάλογο, παραβιάζει την αρχή της

(41) Βλ. το άρθρο 6 παρ. 5 του ν. 1180/1981, το οποίο προστέθηκε με το άρθρο 7 του ν. 2196/1994.

(42) Βλ. το άρθρο 2 του ν. 3023/2002. Πρβλ. την απόφαση ΑΕΔ 35/1999, σύμφωνα με την οποία σκοπός της χρηματοδότησης των κομμάτων «είναι να ενισχυθούν οικονομικώς τα ενεργά πολιτικά κόμματα, που έχουν αξιόλογη παρουσία στην πολιτική ζωή του τόπου, παράλληλα όμως προβλέπεται και η οικονομική ενίσχυση των μικρών κομμάτων, που εμφανίζονται το πρώτον στην πολιτική σκηνή και λαμβάνουν μέρος σε εκλογές, με την αυτονομία όμως προϋπόθεση ότι τα κόμματα αυτά πρέπει να πληρούν ένα ελάχιστο όριο, ανταποκρίσεως στο εκλογικό σώμα, που τάσσεται από τον νόμο, για να ενισχυθούν στην εκλογική τους προσπάθεια, έστω με χρηματοδότηση μετά τη διενέργεια των εκλογών» (σκέψη 8). Πρβλ., επίσης, τις αποφάσεις ΑΕΔ 74/1997 και 34/1999.

(43) Βλ. το άρθρο 68 παρ. 3 του Συντάγματος.

(44) Συναφώς, κατά την προεκλογική περίοδο και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφίων συνδυασμών (βλ. και παρακάτω, υπό ΙΒ), δεν μπορεί να γίνει δεκτό το επιχείρημα του Π. Δαγτόγλου το οποίο βασίζεται στο γενικό νομικό καθεστώς της ραδιοτηλεόρασης και σύμφωνα με το οποίο ο αποκλεισμός ασήμαντων πολιτικών ομάδων και η σχετικώς πλεονεκτική μεταχείριση των παλαιών, αναγνωρισμένων και δοκιμασμένων κομμάτων, δικαιολογείται από την υποχρέωση της ραδιοτηλεόρασης να πληροφορεί τους ακροατές της αντικειμενικά για την κατανομή των δυνάμεων μεταξύ των σημαντικών πολιτικών ομάδων και να καταρτίζει το πρόγραμμα της σύμφωνα με τα πιο έντονα ενδιαφέροντα των μάλλον αξιόλογων ομάδων του κοινού (Βλ. Π. Δαγτόγλου, Ραδιοτηλεόραση..., ό.π., σ. 195 - 196).

(45) Βλ. Γ. Δρόσου, Η νομική θέση..., ό.π., σ. 230.

(46) Πρβλ., ως προς το υφιστάμενο παράβολο κατά την υποβολή πρότασης υποψηφιότητας, το άρθρο 3 παρ. 5 του ν. 1180/1981, Δ. Ευσταθιάδη, Εκλογές - Ευρωεκλογές. Δικαίωμα πρότασης υποψηφίων στις Ευρωεκλογές (γμδ), ΕΕΝ 1985, σ. 520 επ..

(47) Βλ. την απόφαση ΔΕΚ, της 3ης Μαρτίου 2005, C-21/03 και C-34/03, Fabricom, Συλλογή 2005, σ. I-1559.

αναλογικότητας, στο μέτρο που δεν δίδεται στα κόμματα αυτά η ευκαιρία να αποδείξουν ότι, καίτοι νεοπαγή, εκφράζουν καθ' όλα σοβαρές πολιτικές θέσεις ή, τουλάχιστον, εξίσου σοβαρές με εκείνες των λοιπών κομμάτων. Σ' ένα δεύτερο, όμως, επίπεδο, αν κανείς επιχειρούσε να σχεδιάσει μια διοικητική διαδικασία η οποία θα πρόσφερε στα νεοπαγή πολιτικά κόμματα την ευκαιρία μιας τέτοιας απόδειξης⁴⁸, θα διαπίστωνε τελικώς ότι ένας ενδεχόμενος -προφανώς όλως οριακός και υπό τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας- έλεγχος της σοβαρότητας των θέσεων και του προγράμματος αυτών των κομμάτων, δύσκολα θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς να θεωρηθεί αθέμιτη πολιτική λογοκρισία που προσβάλλει όχι μόνο τα δικαιώματά τους⁴⁹ αλλά και τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας που πρέπει να διέπουν κάθε εκλογική διαδικασία. Και τούτο, διότι, ως προς την ουσία του, ο παραπάνω έλεγχος προφανώς θα προσομοίαζε με τον έλεγχο της ποιοτικής στάθμης των ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος. Ωστόσο, ιδίως στο πλαίσιο της ρύθμισης του πολιτικού ανταγωνισμού, η εγγενής ασάφεια και η υποκειμενικότητα των όποιων κριτηρίων ποιότητας του πολιτικού λόγου, τα οποία προσδίδουν απεριορίστη ευχέρεια εκτίμησης στον οποιονδήποτε ελεγκτή της συνδρομής τους, πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόσφορα κριτήρια αντικειμενικής διαφοροποίησης της μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων⁵⁰. Ποιος και πώς μπορεί να αποφασίσει ότι ένα κόμμα δεν έχει σοβαρές θέσεις και πρόγραμμα ώστε να του δοθεί επαρκής προεκλογικός χρόνος προβολής; Οποιοσδήποτε διεκδικούσε αυτήν την αρμοδιότητα μάλλον θα επεδίωκε να υποκαταστήσει το ίδιο το εκλογικό σώμα. Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι, ανεξαρτήτως διαδικασίας ελέγχου, η σοβαρότητα των θέσεων και του προγράμματος των πολιτικών κομμάτων δεν μπορεί κατ' αρχήν να αποτελέσει πρόσφορη δικαιολογητική βάση διαφοροποίησης της μεταχείρισής τους, ιδίως κατά την προεκλογική περίοδο. Άλλωστε, η συναγωγή αμάχητου τεκμηρίου μη σοβαρότητας των νεοπαγών πολιτικών κομμάτων αγνοεί ότι «στην ελληνική κοινοβουλευτική παράδοση, και νεοπαγή κόμματα απέκτησαν επανειλημμένως την πλειοψηφία»⁵¹ και, πάντως, οδηγεί στο παράδοξο αποτέλεσμα να μη θεωρείται σοβαρό ένα κόμμα το οποίο, κατά το Σύνταγμα και τον νόμο, δικαιούται να λάβει μέρος στις εκλογές μετά τη νομότυπη ίδρυσή του και την ανακήρυξη του συνδυασμού του από το

Α' Τμήμα του Αρείου Πάγου. Επιπλέον, δεν μπορεί να γίνει δεκτό το επιχείρημα της πλειοψηφίσασας γνώμης στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009 ότι, δεδομένου πως ήταν γνωστός ο χρόνος των ευρωεκλογών, οι σχετικές πολιτικές δυνάμεις ήταν σε θέση να μεριμνήσουν εγκαίρως για την οργάνωσή τους σε κόμμα και την προβολή του προγράμματός τους⁵². Το επιχείρημα αυτό δεν είναι πρόσφορο από την άποψη της ρυθμιζόμενης ύλης, η οποία, εν προκειμένω, αφορά αποκλειστικώς την προεκλογική προβολή των πολιτικών κομμάτων και όχι την προγενέστερη δράση τους⁵³.

Τέλος, δεν θα ήταν βάσιμο ούτε το επιχείρημα ότι ο περιορισμός του χρόνου ραδιοτηλεοπτικής προβολής των μικρών και των νεοπαγών πολιτικών κομμάτων επιδιώκει την αποτροπή του καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων. Κατ' αρχάς, η επιδίωξη αποτελεσματικής διακυβέρνησης και, ειδικότερα, ικανότητας αποφάσεων και χειρισμών, η οποία, κατά τα προαναφερθέντα, ισχύει και για τη διαδικασία ανάδειξης των

(48) Θεωρητικώς, θα μπορούσε να προβλεφθεί η υποβολή αυτοτελούς αίτησης όλων των πολιτικών -επομένων, και των νεοπαγών- κομμάτων προς αρμόδια κρατικά όργανα για τη χορήγηση δωρεάν τηλεοπτικού χρόνου κατά την προεκλογική περίοδο, στην οποία θα αναφέρονταν οι βασικές θέσεις, το πρόγραμμα τους και, ενδεχομένως το περιεχόμενο των μηνυμάτων τους. Η αίτηση αυτή θα μπορούσε να υποβάλλεται χωριστά ή μαζί με την υποβολή προς τα αρμόδια κρατικά όργανα της ιδρυτικής τους δήλωσης ή/και της δήλωσης υποψηφιότητάς τους (Πρβλ. το άρθρο 29 παρ. 1 και 2 του ν. 3023/2002, σχετικά με την υποχρέωση γνωστοποίησης του καταστατικού και της ιδρυτικής πράξης, καθώς και την υποχρέωση δήλωσης ότι η οργάνωση και η δράση του κόμματος εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ως προς την προβληματική της συνταγματικότητας των εν λόγω ρυθμίσεων, βλ. *E. Spiliotopoulos, Constitution...*, ό.π., σ. 158 επ., *Θ. Ξηρού*, «Η "δήλωση νομιμοφροσύνης" ως προϋπόθεση ίδρυσης πολιτικού κόμματος. Παρατηρήσεις στις αποφάσεις 869 και 903/1994 του Αρείου Πάγου», *ΤοΣ* 1996, σ. 467 επ.). Στο πλαίσιο αυτό, τυχόν απόρριψη της παραπάνω αίτησης λόγω ελλείψεως σοβαρότητας των απόψεων ενός νεοπαγούς κόμματος θα ήταν ρητή και ειδικώς αιτιολογημένη, όπως επιβάλλει η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας (Πρβλ., ως προς τον συγκεκριμένο έλεγχο του περιεχομένου των θέσεων και των διαφημιστικών μηνυμάτων πολιτικού κόμματος, την απόφαση ΕΔΔΑ, 11.12.2008, *TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti* κατά Νορβηγίας, ό.π., σκέψεις 43 - 46).

(49) Για την απαγόρευση της λογοκρισίας των πολιτικών κομμάτων, βλ. *A. Roux*, *Constitution et partis politiques, France, Annuaire International de Justice Constitutionnelle* 1993, *Economica - Presses Universitaires d'Aix-Marseille*, 1995, σ. 135 επ., ιδίως σ. 146 επ..

(50) Πρβλ. την απόφαση ΔΕΚ, της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, *C-513/99, Concordia Bus Finland*, Συλλογή 2002, σ. I-7213, σκέψη 61.

(51) Βλ. τη μειοψηφίσασα γνώμη στην απόφαση ΣτΕ 2423/1984.

(52) Βλ. τη σκέψη 14 της απόφασης αυτής.

(53) Βλ. και τη μειοψηφίσασα γνώμη που διατυπώνεται στη σκέψη 15 της απόφασης αυτής.

μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, είναι μια επιδίωξη κατ' αρχήν μετεκλογική⁵⁴. Σε κάθε περίπτωση, σε εθνικό επίπεδο η επιδίωξη αυτή εξυπηρετείται ήδη επαρκώς από τις προαναφερθείσες ρυθμίσεις που αφορούν το εκλογικό σύστημα κατανομής των εδρών (ρήτρα αποκλεισμού του 3%) και τη μορφή των υποψηφιοτήτων (απαγόρευση μεμονωμένων υποψηφιοτήτων εκτός κομματικών συνδυασμών). Ενόψει των εν λόγω ρυθμίσεων, η επιπλέον ουσιαστική στέρηση της ίδιας της συμμετοχής στον προεκλογικό πολιτικό διάλογο από τα μικρά και τα νεοπαγή πολιτικά κόμματα συνιστά μη αναγκαίο μέτρο και, πάντως, υπέρμετρο περιορισμό της δράσης τους ως υποψηφίων συγκεκριμένης εκλογικής διαδικασίας.

Β. Η αρχή της ισότητας

Μέχρι στιγμής, θεωρείται γενικώς ότι η αρχή της ίσης μεταχείρισης των υποψηφίων πολιτικών κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο αποτελεί ειδική έκφραση της γενικής αρχής της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος)⁵⁵. Γίνεται δε δεκτό ότι πρόκειται για μια μη μαθηματική, αναλογική ισότητα, η οποία, σε ό,τι αφορά τη ραδιοτηλεόραση, αποτυπώνεται ρητώς στο άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος και σύμφωνα με την οποία όμοιες περιπτώσεις πρέπει να ρυθμίζονται με τον ίδιο τρόπο και ανόμοιες περιπτώσεις με ανόμοιο τρόπο⁵⁶. Ωστόσο, η παραπάνω αρχή δεν ανταποκρίνεται στις θεσμικές ιδιαιτερότητες της προεκλογικής περιόδου⁵⁷. Κατά την περίοδο αυτήν και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφίων συνδυασμών, προσήκουσα αρχή είναι εκείνη της αριθμητικής ισότητας, την εφαρμογή της οποίας προωθεί το άρθρο 52 του Συντάγματος⁵⁸.

Τα δεδομένα της υπόθεσης την οποία αφορά η απόφαση ΣτΕ 1784/2009 προσφέρουν μάλλον ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πλημμελούς εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, δεδομένου ότι το αιτούν νεοπαγές κόμμα δικαιούτο μόνον ένα πεντάλεπτο, ενώ τα κόμματα που εκπροσωπούσαν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχαν πρόσβαση σε υπερπολλαπλάσιο χρόνο ραδιοτηλεοπτικής προβολής, χωρίς τούτη η σημαντική διαφοροποίηση να μπορεί, κατά κοινή πείρα, να δικαιολογηθεί. Ωστόσο, η πλειοψηφία των μελών του Δικαστηρίου έκρινε ότι η επίμαχη διαφοροποίηση δικαιολογείται από τις διαφορετικές συνθήκες υπό τις οποίες τελούν τα νεοπαγή σε σχέση με τα άλλα κόμματα⁵⁹, δεχόμενη ότι επιτρέπεται η «διαφοροποίηση της μεταχείρισεως των κομμάτων στην

ποσοτική κατανομή του διατιθέμενου για την δωρεάν προεκλογική προβολή τους από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα χρόνου, με βάση κριτήρια αντικειμενικά»⁶⁰. Η δε σχετική μειοψηφίασασα γνώμη μπορεί να επισήμανε την παραπάνω πλημμέλεια της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης⁶¹, πλην όμως δεν αμφισβήτησε την ίδια τη δυνατότητα εφαρμογής της αρχής

(54) Βλ. *Eu. Βενιζέλου*, Η επιρροή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη λειτουργία του Ελληνικού Πολιτεύματος. Ενδεικτικές διαπιστώσεις και υποθέσεις, in: *Eu. Βενιζέλου*, Μελέτες συνταγματικού δικαίου 1980 - 1987, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 219 επ., ιδίως σ. 212.

(55) Πρβλ., για την υπαγωγή των πολιτικών κομμάτων στο άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος, ΣτΕ Ολ. 656/2000 (σχέψη 9), ΤοΣ 2000, σ. 192 επ..

(56) *N. Αλιβιζάτου*, Κράτος και Ραδιοτηλεόραση. Η θεσμική διάσταση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1986, σ. 73.

(57) Για μια κριτική στην εφαρμογή της αρχής της αναλογικής ισότητας στα πολιτικά κόμματα, βλ. *K. Χρυσόγονου*, Η ιδιωτική δημοκρατία. Από τις πολιτικές δυναστείες στην κλεπτοκρατία, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 105 επ.. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι «η συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα οφείλει κατά το Σύνταγμα (άρθρο 1) να γίνεται με όρους πολιτικής, δηλαδή κατά βάση τυπικής-αριθμητικής, ισότητας και όχι με όρους ουσιαστικής-αναλογικής ισότητας, όπως η καθιερούμενη με τη γενική αρχή της ισότητας». Ωστόσο, στη συνέχεια ο συγγραφέας παρατηρεί ότι «η παροχή ίσων ευκαιριών δεν μπορεί βέβαια να σημαίνει απόλυτη εξίσωση των κομμάτων σε ό,τι αφορά τη μεταχείρισή τους από την κρατική εξουσία» και ότι «δεν αποκλείεται η διάθεση διαφορετικού τηλεοπτικού χρόνου σε κάθε κόμμα κατά την προεκλογική περίοδο, εφόσον -με αντικειμενικά κριτήρια- συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι δικαιολογητικοί αυτής της διαφορετικής μεταχείρισης».

(58) Για τη λειτουργία αυτή του εν λόγω άρθρου, βλ. *M. Πικραμένου*, Η αρχή..., ό.π., σ. 54.

(59) Βλ. τη σχέση 14 της απόφασης.

(60) Βλ. τη σχέση 12 της απόφασης αυτής.

(61) Βλ. τη σχέση 15 της απόφασης, στην οποία επισημαίνεται ότι «έναντι του πεντάλεπτου που δικαιούται το αιτούν, ως νεοπαγές κόμμα, κατά το άρθρο 2 της δεύτερης από 15.5.2009 προσβαλλόμενης αποφάσεως, η πρώτη από 13.5.2009 υπουργική απόφαση παρέχει στα κόμματα που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κατά τις ειδικότερες διακρίσεις αυτής, δύο εξηντάλεπτες συνεντεύξεις σε εθνικό δίκτυο των αρχηγών τους, τέσσερεις συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας στην ΕΡΤ ΑΕ και σε όλους τους ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς σε ώρες υψηλής ή σχετικά υψηλής ακροαματικότητας και θεαματικότητας (18:00 - 01:30), μία προεκλογική συγγέντρωση, ένα δεκάλεπτο την εβδομάδα στους παραπάνω σταθμούς για την παρουσίαση του προγράμματος και της δραστηριότητάς τους και χρόνο διαφημιστικών μηνυμάτων, τα οποία αποτελούν, κατά κοινή πείρα, δραστικό μέσο προεκλογικής επικοινωνίας. Κατά τους υπολογισμούς, μάλιστα, του αιτούντος κόμματος, οι οποίοι δεν αμφισβητήθηκαν ειδικώς, το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας έχει στην διάθεσή του 3.768 λεπτά της ώρας διαφημίσεων από τηλεόραση, το ΠΑΣΟΚ 2.819, το ΚΚΕ 1.692 και ο ΣΥΡΙΖΑ και ο ΛΑΟΣ από 1.258 λεπτά, κατανεμόμενα στα κρατικά και ιδιωτικά τηλεοπτικά μέσα. Έναντι των ανωτέρω, το αιτούν κόμμα δικαιούται δύο λεπτά της ώρας τηλεοπτικής διαφήμισης και μάλιστα μόνον στην δημόσια τηλεόραση».

της αναλογικής ισότητας⁶². Εντούτοις, μια βαθύτερη ανάλυση των νομολογιακών δεδομένων φανερώνει ότι, κατά την προεκλογική περίοδο, η δυνατότητα αυτή λειτουργεί τελικώς ως εγγύηση υπέρ όλων των πολιτικών κομμάτων, αλλά μόνο των μεγάλων και κατεστημένων. Τούτο συμβαίνει πρωτίστως διότι τα περισσότερα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τη διαφορετική μεταχείριση των κομμάτων δεν είναι πρόσφορα, καθώς δεν δικαιολογούν αισθητό διαφοροποιητικό λόγο (αναλογία) μεταξύ των υποψηφίων κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι διόλου αυτονόητο ότι, κατά την περίοδο αυτήν, τα αντικειμενικά και πρόσφορα κριτήρια αναλογικής ισότητας μπορούν να συνδεθούν με «τον συνταγματικώς ανεκτό σκοπό της ενισχύσεως ενεργών πολιτικών δυνάμεων», όπως αναφέρεται στη μείζονα πρόταση της απόφασης ΣτΕ 1784/2009⁶³. Ενόψει των εκλογών, το Κράτος πρέπει κατ' αρχήν να είναι ουδέτερο και να προωθή την ανάπτυξη ελεύθερου και αποτελεσματικού πολιτικού ανταγωνισμού, χωρίς να αλλοιώνει τη λειτουργία της πολιτικής αγοράς μέσω της υπερβολικής διεύρυνσης του συνταγματικού ρόλου των υφιστάμενων κομμάτων⁶⁴. Εάν, λοιπόν, η αρχή της αναλογικότητας, η οποία ενυπάρχει στην αρχή της αναλογικής ισότητας, εφαρμοστεί υπό το πρίσμα όχι των υποκειμενικών δικαιωμάτων των κομμάτων αυτών αλλά υπό το πρίσμα του ανοίγματος των εκλογών στον πολιτικό ανταγωνισμό, τίθενται υπό αναθεώρηση οι περισσότερες από τις παραδοχές της απόφασης ΣτΕ 1784/2009, πρωτίστως διότι, υπό το δεύτερο αυτό πρίσμα, η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει να εξαντλείται κάθε περιθώριο πριν την απόφαση αποκλεισμού ή περιορισμού της ανταγωνιστικής θέσης υποψηφίων κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο.

Συναφώς, μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω η αναλογικότητα του μέτρου της απόλυτης απαγόρευσης μεταδόσεων μηνυμάτων των κομμάτων με ίδια μέσα, η οποία επιβάλλεται με το άρθρο 11 παρ. 1 περ. β' του ν. 3023/2002 και στηρίζεται στη διάταξη του άρθρου 29 παρ. 2 εδάφιο τρίτο του Συντάγματος. Μια τέτοια απόλυτη απαγόρευση δεν θα μπορούσε να δικαιολογηθεί παρά μόνον από την έναρξη της χρονικής περιόδου εντός της οποίας τα κόμματα έχουν την ευχέρεια να χρησιμοποιούν τον χρόνο που τους διατίθεται δωρεάν για τη μετάδοση των προεκλογικών τους μηνυμάτων. Εκτός, όμως, από αυτήν την ανάγκη χρονικού περιορισμού της επίμαχης απαγόρευσης, η οποία αποτέ-

λεσε αντικείμενο μιας ειδικότερης γνώμης στο πλαίσιο της απόφασης ΣτΕ 1784/2009⁶⁵, ο νομοθέτης θα μπορούσε, ούτως ή άλλως, να έχει επιλέξει ηπιότερα μέτρα περιορισμού της συγκεκριμένης μορφής προεκλογικής προβολής των υποψηφίων κομμάτων. Για παράδειγμα, δεδομένου ότι κύριος στόχος της εν λόγω ρύθμισης είναι η αποτροπή της εμφάνισης ενός νεοπαγούς πολιτικού σχηματισμού με ιδιαίτερα μεγάλη οικονομική ρευστότητα που θα νόθευε τον πολιτικό ανταγωνισμό μονοπωλώντας τα ραδιοτηλεοπτικά μηνύματα κατά την προεκλογική περίοδο⁶⁶, ο στόχος αυτός θα μπορούσε να εξυπηρετηθεί μέσω της επιβολής ενός εύλογου ανώτατου χρονικού ορίου προβολής τέτοιων μηνυμάτων, το οποίο συνάδει και προς την καθιέρωση ανώτατου ορίου προεκλογικών δαπανών⁶⁷. Σε κάθε περίπτωση, δεν προκύπτει για ποιον λόγο ήταν αναγκαία η απόλυτη απαγόρευση μετάδοσης μηνυμάτων των κομμάτων με ίδια μέσα⁶⁸, η οποία περιορίζει ή, πάντως, καθιστά λιγότερο ελκυστική την εκδήλωση ενδιαφέροντος συμμετοχής στις εκλογές.

Εξ άλλου, η αρχή της αναλογικότητας, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του ανοίγματος των εκλογών στον πολιτικό ανταγωνισμό, μάλλον αντιτίθεται στην ενιαία κατά το άρθρο 10 παρ. 1 του ν. 3023/2002 ρύθμιση της προεκλογικής περιόδου πριν και μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφίων συνδυασμών. Πιο συγκεκριμένα, πριν την ανακήρυξη αυτή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε τεκμήριο συμμετοχής των υφιστάμενων κομμάτων στις εκλογές ούτε θέση σε ισχύ ρύθμισης περί δωρεάν παροχής ραδιοτηλεοπτικού χρόνου. Κατά την πρώτη αυτή φάση της προεκλογικής περιόδου, η

(62) Η θέση αυτή δεν έγινε δεκτή ούτε από τη μειοψηφήσασα γνώμη στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, η οποία έκανε δεκτό ότι «η συνταγματική αρχή της ισότητας, [...] επιβάλλει μια κοινή αφετηρία για τα κόμματα κατά τη ρύθμιση της προεκλογικής τους προβολής από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, πέρα της οποίας και μόνο επιτρέπεται η περαιτέρω διαφοροποίηση των κομμάτων κατ' εφαρμογήν της ειδικότερης αρχής της αναλογικής ισότητας» (βλ. τη σκέψη 5 της απόφασης).

(63) Βλ. τη σκέψη 12 της απόφασης αυτής.

(64) Πρβλ. Β. Γκίκα, Η συνταγματική αρχή..., ό.π., σ. 89.

(65) Βλ. τη σκέψη 10 της απόφασης αυτής.

(66) Πρβλ. την προμνησθείσα απόφαση ΣτΕ 4332/1996 (σκέψη 3).

(67) Για μια παρουσίαση εναλλακτικών δυνατοτήτων ρύθμισης της διαφήμισης των πολιτικών κομμάτων με ίδια μέσα, βλ. Guidelines on Media Analysis during Election Observation Mission by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights and the Venice Commission, adopted by the Council for Democratic Elections at its 29th meeting (Venice, 11.6.2009) and the Venice Commission at its 79th plenary session (Venice, 12/13.6.2009), <www.venice.coe.int>, ιδίως σημείο 61.

(68) Βλ. και την απόφαση ΕΔΔΑ, 11.12.2008, TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti κατά Νορβηγίας, ό.π.

κάλυψη της δράσης των κομμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα δεν μπορεί παρά να ρυθμίζεται από κανόνες που προσομοιάζουν με αυτούς που, σύμφωνα με τις αρχές της αντικειμενικότητας, της αμεροληψίας και της πολιτικής πολυφωνίας, ισχύουν και εκτός της προεκλογικής περιόδου⁶⁹. Μόνο μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψήφιων συνδυασμών μπορεί να διατίθεται δωρεάν τηλεοπτικός χρόνος, καθώς, όπως ανέφερε η σχετική μειοψηφία στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, «ως κοινή αφετηρία δεν νοείται μόνον ο ελάχιστος, αλλά πάντως επαρκής χρόνος για τη μετάδοση των θέσεων και του προγράμματος των κομμάτων, αλλά και η κοινή για όλα τα κόμματα έναρξη της μεταδόσεως των ραδιοτηλεοπτικών τους μηνυμάτων»⁷⁰. Περαιτέρω, εφόσον, κατά τα προαναφερθέντα, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η σοβαρότητα ενός πολιτικού κόμματος ο συνδυασμός του οποίου έχει ανακηρυχθεί υποψήφιος σε μια συγκεκριμένη εκλογική διαδικασία, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφιοτήτων, κατ' αρχήν δεν υφίσταται αντικειμενικό κριτήριο βάσει του οποίου θα μπορούσε να δικαιολογηθεί διαφορετική μεταχείριση ως προς τη ραδιοτηλεοπτική προβολή των πολιτικών κομμάτων⁷¹.

Κατ' αρχάς, κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, ούτε η καταγεγραμμένη εκλογική δύναμη των κομμάτων θα μπορούσε να θεμελιώσει διαφορετική μεταχείρισή τους⁷². Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Γ. Δρόσος, «[τ]ο [...] προηγούμενο -και μετά τη διάλυση της βουλής και την προκήρυξη εκλογών ήδη νομικά ανύπαρκτο- εκλογικό αποτέλεσμα δεν μπορεί να αποτελεί βάση διαφοροποιήσεων στη μεταχείριση των κομμάτων από το κράτος κατά τη συμμετοχή τους στην εν γένει εκλογική διαδικασία, από την οποία και θα προκύψει το νέο εκλογικό αποτέλεσμα»⁷³. Συναφώς, ο περιορισμός του προεκλογικού διαλόγου στη ραδιοτηλεόραση μόνο ή κυρίως στα κόμματα που ήδη εκπροσωπούνται στο Εθνικό ή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ισοδυναμεί με την παροχή σε αυτά τεράστιου πλεονεκτήματος που λειτουργεί σε βάρος ενδεχόμενων νέων ανταγωνιστών τους⁷⁴.

(69) Βλ. τα άρθρα 1 παρ. 1, 3 παρ. 22 και 6 παρ. 2 του ν. 2328/1995.

(70) Βλ. και το σημείο Α της μειοψηφίας γνώμης που διατυπώνεται στη σκέψη 15 της απόφασης ΣτΕ 1784/2009.

(71) Βλ., στη Λιθουανία, το άρθρο 50 του από 23 Νοεμβρίου 2003 Νόμου για τις Εκλογές στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο υιοθετεί την αριθμητική ισότητα μεταξύ των υποψηφίων στις εν λόγω εκλογές και ορίζει τα εξής: «Conditions and Procedure for the Use of the Mass Media. 1. Parties that have submitted lists of candidates for elections

shall be granted the right to use national mass media free of charge. The Lithuanian national radio and television shall prepare and broadcast programmes intended for campaigning from the funds allocated in the budget. The Central Electoral Committee shall cover additional expenses related to broadcasting of such programmes. The rules for preparing programs for campaigning shall be approved and the actual duration and time of the Lithuanian national radio and television programmes shall be established by the Central Electoral Committee upon agreement with the heads of the Lithuanian national radio and television. The Central Electoral Committee shall allocate the time of the programs distributing it in such a manner that the principle of equality of the lists of candidates is preserved. Each list of candidates shall be allocated no less than one hour of the national radio debates and one hour of national television debates with the representatives of any other list of candidates or other lists of candidates. Groups (2 and more) of representatives of the lists of candidates, participating in debates, shall be composed by mutual agreement, and in cases of disagreement, by drawing lots. 2. The Central Electoral Committee shall publish the election programme of a list of candidates within 20 days after its submission. The Central Electoral Committee shall establish the procedure for publishing election programmes. 3. Campaigning in the commercial mass media shall be restricted only by the maximum permitted size set by special election accounts. 4. All disputes concerning the campaigning shall be settled by the Central Electoral Committee in compliance with this Law» (παρατίθεται στην ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, <http://www.europarl.europa.eu/elections2009/countries/electoral_laws/>). Βλ., επίσης, στην Ιταλία, το άρθρο 3 παρ. 1 της απόφασης αρ. 57/09/CSP της Αρχής για την Εποπτεία των Επικοινωνιών σχετικά με τη ρύθμιση της ραδιοτηλεοπτικής προβολής των κομμάτων στα ιδιωτικά κανάλια εθνικής εμβέλειας κατά την προεκλογική περίοδο των ευρωεκλογών της 6^{ης} και 7^{ης} Ιουνίου 2009, σύμφωνα με το οποίο, κατά την περίοδο μετά την ανακήρυξη των υποψηφιοτήτων, εφαρμόζεται η αριθμητική ισότητα μεταξύ των υποψηφίων που παρουσιάστηκαν σε εκλογικές περιφέρειες που αντιστοιχούν στο ¼ του εκλογικού σώματος ή εκπροσωπούν αναγνωρισμένες γλωσσικές μειονότητες: «Ai fini del presente Capo I, in applicazione della legge 22 febbraio 2000, n. 28, gli spazi che ciascuna emittente televisiva o radiofonica nazionale privata dedica alla comunicazione politica riferita alla consultazione elettorale nelle forme previste dall'articolo 4, comma 1, della legge 22 febbraio 2000, n. 28, sono ripartiti: a) nel periodo intercorrente tra la data di convocazione dei comizi elettorali e la data di presentazione delle candidature, per il settanta per cento in modo paritario e per il trenta per cento in proporzione alla loro forza parlamentare tra i soggetti di cui all'articolo 2, comma 1, punto I, lettere a), b), c) e d); b) nel periodo intercorrente tra la data di presentazione delle candidature e quella di chiusura della campagna elettorale ai soggetti di cui all'articolo 2, comma 1, punto II, con criterio paritario tra tutti i soggetti concorrenti» (παρατίθεται στην ιστοσελίδα της Αρχής, <www.agcom.it>). Πρβλ. ως προς την εφαρμογή της αριθμητικής ισότητας μεταξύ των επίσημων υποψηφίων κατά το τελευταίο στάδιο της προεκλογικής εκστρατείας στις γαλλικές προεδρικές εκλογές, στο οποίο έχουν επισήμως ανακηρυχθεί οι -περιορισμένου βέβαια αριθμού- υποψήφιοι που εξασφάλισαν τις απαιτούμενες υπογραφές, L. Touvet και Y-M. Doublet, Droit des élections, éditions ECONOMICA, Paris 2007, σ. 236.

(72) Πρβλ. ως προς το κριτήριο της αντιπροσωπευτικότητας στην απερχόμενη βουλή που καθορίζει την κατανομή του χρόνου ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής των θέσεων των πολιτικών κομμάτων κατά την επίσημη προεκλογική περίοδο στη Γαλλία, L. Touvet/Y.-M. Doublet, Droit des élections, ό.π., σ. 208 επ..

(73) Βλ. Γ. Δρόσου, Η νομική θέση..., ό.π., σ. 231.

(74) Βλ. G. Sirianni, Par Condicio: I complessi rapporti tra potere politico e potere televisivo, Politica del diritto, a. XXXVI, n. 4, dicembre 2005, σ. 625 επ., ιδίως σ. 656.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν ήθελε θεωρηθεί, σύμφωνα με όσα έγιναν ομοφώνως δεκτά στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, ότι, κατά την προεκλογική περίοδο, δικαιολογείται η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ νεοπαγών κομμάτων και κομμάτων που αποβλέπουν στη σε βάθος χρόνου διαμόρφωση της πολιτικής ζωής της χώρας, η αρχή της αναλογικότητας, ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του ανοίγματος των εκλογών στον πολιτικό ανταγωνισμό, δεν δικαιολογεί διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της δεύτερης κατηγορίας κομμάτων⁷⁵, όπως αυτές που προβλέπονται στην από 13.5.2009 πρώτη προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση⁷⁶. Αφενός, κατά τεκμήριο πρόκειται για γνωστούς και αριθμητικά περιορισμένους σοβαρούς πολιτικούς σχηματισμούς που δεν απειλούν την αποτελεσματική οργάνωση του προεκλογικού πολιτικού διαλόγου⁷⁷. Αφετέρου, ειδικώς στις ευρωεκλογές, κατά τα προαναφερθέντα, η παράμετρος της αποτελεσματικής διακυβέρνησης ατονεί, η δε επιδιωκόμενη δυνατότητα ανατροπής (ή, διαφορετικά, δημοκρατικής εναλλαγής) προφανώς αντιτίθεται στη μεταχείριση των εν λόγω κομμάτων ανάλογα με την κοινοβουλευτική τους δύναμη στην απερχόμενη ευρωβουλή. Συνεπώς, η εφαρμογή της αναλογικής ισότητας ως προς τα κόμματα αυτά δεν αποβλέπει παρά στη διατήρηση με κάθε τρόπο του πολιτικού *status quo ante* και όχι στο άνοιγμα των εκλογών στον πολιτικό ανταγωνισμό.

Ενδεχομένως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το μόνο αντικειμενικό κριτήριο διαφοροποίησης των υποψηφίων κομμάτων μετά την επίσημη προκήρυξη των υποψηφιοτήτων είναι η παρουσία τους ή μη σε εθνική κλίμακα σε συνδυασμό προς το εύρος της εμβέλειας των σχετικών ραδιοηλεκτρονικών μέσων. Συναφώς, σε κράτη-μέλη στα οποία οι ευρωεκλογές διενεργούνται σε περισσότερες εκλογικές περιφέρειες, θα ήταν, για παράδειγμα, θεμιτό, κόμματα τα οποία δεν παρουσίασαν υποψηφίους σε ορισμένο αριθμό εκλογικών περιφερειών να μην έχουν πρόσβαση στους ραδιοηλεκτρονικούς σταθμούς εθνικής εμβέλειας⁷⁸. Τούτο, όμως, το κριτήριο δεν μπορεί να βρει πεδίο εφαρμογής στη χώρα μας, στο μέτρο που οι ευρωεκλογές διενεργούνται σε μία ενιαία εκλογική περιφέρεια⁷⁹. Σε κάθε περίπτωση, το εν λόγω κριτήριο παύει να είναι θεμιτό, όταν προβλέπεται ο θεσμός εκτεταμένου αριθμού ετεροδημοτών εκλογέων, δηλαδή ψηφοφόρων που κατοικούν και ψηφίζουν εκτός της εκλογικής περιφέρειας στην οποία είναι εγγεγραμμένοι και, επομένως, δεν μπορούν να ενημερωθούν για τα υποψήφια κόμματα της

περιφέρειάς τους παρά μόνον από τα κανάλια εθνικής εμβέλειας⁸⁰.

Από την παραπάνω ανάλυση καθίσταται φανερό ότι, κατά την προεκλογική περίοδο και, ειδικότερα, μετά την επίσημη ανακήρυξη των υποψηφίων συνδυασμών, τα κόμματα δικαιούνται κατ' αρχήν αριθμητική και όχι αναλογική ισότητα⁸¹. Η αρχή της αναλογικής ισότητας δεν συνάδει με την ανάπτυξη ενός ελεύθερου και αποτελεσματικού πολιτικού ανταγωνισμού. Όπως σημειώνει ο Β. Γκίκας, η αναλογική ισότητα δεν συμβάλλει στην αντιμετώπιση των φαινομένων της «κομματικοποίησης» του κράτους και της συναφούς

(75) Πρβλ., στη Γαλλία, το άρθρο 19, εδάφιο δεύτερο, του νόμου της 7^{ης} Ιουλίου 1977, όπως ισχύει, σχετικά με την εκλογή αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και, ειδικότερα, με τη διεξαγωγή της επίσημης προεκλογικής εκστρατείας στη ραδιοηλεκτρονική: «*une durée d'émission de deux heures est mise à la disposition des listes présentées par les partis et groupements représentés par des groupes parlementaires de l'Assemblée nationale ou du Sénat. Cette durée est répartie également entre les listes*».

(76) Στην εν λόγω απόφαση προβλέπεται, μεταξύ άλλων, ότι «*Η αναλογία κατανομής του χρόνου έχει ως εξής: Ποσοστό πενήντα τοις εκατό (50%) θα διατίθεται ισομερώς στα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων. Το υπόλοιπο πενήντα τοις εκατό (50%) θα διατίθεται στα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων ανάλογα με την εκπροσώπηση τους στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*».

(77) Βλ., για την εφαρμογή της αριθμητικής ισότητας, όταν ο αριθμός των υποψηφίων κομμάτων δεν είναι μεγάλος, Guidelines on Media Analysis during Election Observation Mission, ό.π., σημείο 60.

(78) Βλ., στην Ιταλία, το προμνησθέν άρθρο 3 παρ. 1 της απόφασης αρ. 57/09/CSP της Αρχής για την Εποπτεία των Επικοινωνιών, το οποίο, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 παρ. 1 περ. Π της ίδιας απόφασης, προβλέπει ότι στα ιδιωτικά κανάλια εθνικής εμβέλειας, κατά την περίοδο μετά την ανακήρυξη των υποψηφιοτήτων, εφαρμόζεται η αριθμητική ισότητα μεταξύ των υποψηφίων που παρουσιάστηκαν σε εκλογικές περιφέρειες που αντιστοιχούν στο ¼ του εκλογικού σώματος ή εκπροσωπούν αναγνωρισμένες γλωσσικές μειονότητες.

(79) Βλ. το άρθρο 1 παρ. 2 του ν. 1180/1981.

(80) Πρβλ. ΣτΕ 1288/1992, σκέψη 11: «*επί αναπληρωματικής εκλογής, κατά την προεκλογική περίοδο, η οποία προηγείται αυτής (...) το Κράτος οφείλει να εξασφαλίσει σε όλα τα πολιτικώς υποστατά κόμματα χρόνο ικανό να να παρουσιάσουν τις πολιτικές τους θέσεις στο εκλογικό σώμα από τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα. Κατά την εκπλήρωση της υποχρεώσεώς του αυτής όμως, δύναται το Κράτος να λαμβάνει υπ' όψιν τις ιδιομορφίες της κάθε αναπληρωματικής εκλογής (λ.χ. αριθμός των υπό πλήρωση εδρών, αριθμός εγγεγραμμένων εκλογέων στην εκλογική ή τις εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες θα διεξαχθούν αναπληρωματικές εκλογές, ύπαρξη ή όχι τοπικής εμβέλειας ραδιοηλεκτρονικών μέσων σε συνδυασμό και προς το σύνθετο για την Ελλάδα φαινόμενο της υπάρξεως πολλών ετεροδημοτών, εφ' όσον πρόκειται για εκλογικές περιφέρειες της επαρχίας κ.λπ.), έτσι ώστε, κατ' εφαρμογή των αρχών της αναλογικής ισότητας, να προσαρμόζει την εκπλήρωση της υποχρεώσεώς του προς τις ανωτέρω ιδιομορφίες, επιλέγοντας τα κατά περίπτωση πρόσφορα μέσα, χωρίς, πάντως, η προσαρμογή αυτή να ματαιώνει εν τοις πράγμασι την εκπλήρωση της υποχρεώσεώς του*».

(81) Πρβλ. Γ. Δρόσου, Η νομική θέση..., ό.π., σ. 231.

«πολιτικής παραοικονομίας» που αναπτύσσονται στο πλαίσιο ολιγοπωλιακών κομματικών συστημάτων. «*Η αναλογική ισότητα των πολιτικών κομμάτων τυποποιεί τις διακρίσεις σε βάρος των μικρών κομμάτων, που επιβάλλουν οι σκοπιμότητες του κομματικού ανταγωνισμού, συμβάλλοντας έτσι και στη "διαστρέβλωση" του συνταγματικοπολιτικού ρόλου των κομμάτων*»⁸². Αντιθέτως, η εφαρμογή της αριθμητικής ισότητας ως προς την κατανομή του χρόνου μεταξύ των υποψήφιων κομμάτων εγγυάται τον ανόθευτο πολιτικό ανταγωνισμό και τον σεβασμό της ελεύθερης έκφρασης των εκλογέων⁸³.

II. Η δικαστική προστασία των υποψήφιων κομμάτων

Η προσέγγιση της ρύθμισης της προεκλογικής προβολής των πολιτικών κομμάτων στη ραδιοτηλεόραση υπό το πρίσμα της ανάπτυξης ενός ελεύθερου και αποτελεσματικού πολιτικού ανταγωνισμού αναδεικνύει τις δικονομικές ιδιαιτερότητες των σχετικών διοικητικών διαφορών (Α). Την ίδια στιγμή, στο ειδικότερο πλαίσιο των ευρωεκλογών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει η ανάγκη σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των οικείων εθνικών κανόνων (Β).

A. Οι ιδιαιτερότητες των προεκλογικών διοικητικών διαφορών

Η διασύνδεση της διαχείρισης των διοικητικών διαφορών που γεννώνται από την προεκλογική κατανομή του ραδιοτηλεοπτικού χρόνου στα πολιτικά κόμματα με την επιδίωξη διενέργειας ανταγωνιστικών εκλογών ασκεί σημαντική επίδραση στον τρόπο αντιμετώπισης των ζητημάτων που ανακύπτουν ως προς το παραδεκτό των οικείων ενδίκων βοηθημάτων αλλά και ως προς την εξέλιξη των σχετικών δικών.

Κατ' αρχάς, όπως προκύπτει και από τα δεδομένα του γαλλικού δικαίου, είναι λογικό οι προπαρασκευαστικές πράξεις των εκλογικών αναμετρήσεων, όπως αυτές που κατανέμουν τον ραδιοτηλεοπτικό χρόνο στα πολιτικά κόμματα, να αποσπώνται από την εκλογική διαδικασία, γεγονός που επιτρέπει την έγκαιρη θεραπεία τυχόν πλημμελειών τους πριν την ημερομηνία διενέργειας των εκλογών⁸⁴. Για την ταυτότητα του νομικού λόγου, καθίσταται κρίσιμη η έγκαιρη παροχή δικαστικής προστασίας, ώστε τυχόν στρεβλώσεις του πολιτικού ανταγωνισμού να αρθούν άμεσα, δίχως να επηρεάσουν ουσιωδώς το αποτέλεσμα των εκλογών, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε ακύρωση των τελευταίων⁸⁵. Συναφώς, ιδιαίτερος κρίσιμος ανα-

δεικνύεται ο ρόλος της προσωρινής δικαστικής προστασίας, ιδίως όταν οι σχετικές διοικητικές πράξεις κατανομής του ραδιοτηλεοπτικού χρόνου εκδίδονται καθυστερημένα και δεν επιτρέπουν την παροχή οριστικής δικαστικής προστασίας σε εύλογο χρόνο πριν την ημερομηνία διεξαγωγής των εκλογών⁸⁶. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί η εύστοχη παρατήρηση της μειοψηφήσασας γνώμης στην απόφαση ΣτΕ ΕΑ 512/2009 σύμφωνα με την οποία η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας επιβάλλεται, σε κάθε περίπτωση, και για λόγους δημοσίου συμφέροντος που συνδέονται με την ομαλή διεξαγωγή του προεκλογικού αγώνα, υπό καθεστώς ίσων ευκαιριών για τα κόμματα, διότι, εάν οι προσβαλλόμενες πράξεις τύχουν πλήρους εφαρμογής, είναι δυνατόν να τεθεί ζήτημα κύρους των εκλογών, στο πλαίσιο εκλογικής διαφοράς που μπορεί να εγερθεί ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

Εξ άλλου, η αξιόπιστη και οριστική επίλυση των εκλογικών και των συναφών προεκλογικών διοικητικών διαφορών επιχειρήθηκε να συνδεθεί με την ανάθεση της εκδίκασής τους από την Ολομέλεια των αρμόδιων Ανώτατων Δικαστηρίων. Στη Γαλλία, υπήρξε ρητή διάταξη περί εκδίκασης των ενστάσεων κατά του κύρους των ευρωεκλογών από την Ολομέλεια του *Conseil d'Etat*, η οποία όμως καταργήθηκε με το άρθρο 29 του νόμου αρ. 2003-327 της 11ης Απριλίου 2003⁸⁷. Στην Ελλάδα, ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας εισήγαγε προς συζήτηση στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου λόγω

(82) Βλ. Β. Γκίκα, Η συνταγματική αρχή..., ό.π., σ. 89 επ..

(83) Βλ. G. Sirianni, Par Condicio: I complessi rapporti tra potere politico e potere televisivo, ό.π., σ. 656.

(84) Βλ. την απόφαση CE, Ass., 20 Οκτωβρίου 1989, Horblin et autres, RFDA 1990, σ. 86, προτάσεις A.M. Leroy, AJDA 1989, σ. 763, χρονικό E. Honorat/E. Baptiste, με την οποία μεταβλήθηκε προγενέστερη νομολογία που θεωρούσε ότι η απόφαση με την οποία η Ανώτατη Επιτροπή Ραδιοτηλεοπτικής Επικοινωνίας καθόριζε την ημερομηνία και τη διάρκεια των εκπομπών που κατανέμονταν προεκλογικά σε κάθε εκλογικό συνδυασμό δεν ήταν αποσπαστή πράξη και μπορούσε να ελεγχθεί μόνον επ'ευκαιρία προσβολής του αποτελέσματος των ευρωεκλογών. Βλ. L. Touvet/Y.-M. Doublet, Droit des élections, ό.π., σ. 210, Ch. Maugué/L. Touvet, Compétence du juge administratif pour connaître des actes préalables aux élections législatives. AJDA 1993, σ. 336 επ..

(85) Πρβλ. L. Touvet/Y.-M. Doublet, Droit des élections, ό.π., σ. 238 επ..

(86) B. Maligner, Le juge du «référé liberté» et les débats télévisés lors des campagnes électorales. Σχόλιο στην απόφαση Conseil d'Etat (ordonnance de référé) 24 février 2001, Tibéri, RFDA 2001, σ. 629, σχόλιο B. Maligner.

(87) Βλ. R. Chapus, Droit du contentieux administratif, 12e édition, Montchrestien 2006, αρ. 380, L. Touvet/Y.-M. Doublet, Droit des élections, ό.π., σ. 238 επ..

σπουδαιότητας τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις ΣτΕ 930/1990 και 1288/1992 και αφορούσαν την κατανομή ραδιοηλεκτρονικού χρόνου στα κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο, πλην όμως δεν συνέβη το ίδιο στις παρόμοιες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις ΣτΕ 2423/1984 και 4331-4333/1996. Συναφώς, δεν θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί ότι οι απαιτήσεις αποτελεσματικής και έγκαιρης δικαστικής προστασίας επιβάλλουν την εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων σε δικαστικό σχηματισμό Ολομέλειας. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι, στις μέρες μας, η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας αποτελεί έναν πολυμελή σχηματισμό που, για διάφορους λόγους, αδυνατεί να λειτουργήσει με μεγάλη ταχύτητα, η έγκαιρη εκδίκαση ενδεχόμενης αίτησης παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας προφανώς καλύπτει πληρέστερα τις παραπάνω απαιτήσεις που πηγάζουν τόσο από το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος όσο και από τις γενικές αρχές του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου και το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Σε κάθε περίπτωση, η υποχρέωση που μπορεί να βαρύνει την Ολομέλεια του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΚ ως προς την ερμηνεία του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου που διέπει τις ευρωεκλογές⁸⁸ αναιρεί το επιχείρημα ότι αυτός ο δικαστικός σχηματισμός εξασφαλίζει οπωσδήποτε οριστική δικαστική προστασία πριν την ημερομηνία διεξαγωγής των εκλογών.

Περαιτέρω, εάν γίνει δεκτό ότι η ρύθμιση της προεκλογικής προβολής των πολιτικών κομμάτων στη ραδιοηλεκτρονία συνδέεται πρωτίστως με τη διενέργεια ανταγωνιστικών εκλογών και όχι με τα υποκειμενικά δικαιώματα των μεγάλων και κατεστημένων κομμάτων, θα πρέπει να διευρυνθεί ο κύκλος των ενδιαφερόμενων προσώπων που δύνανται να προσβάλουν μετ' εννόμου συμφέροντος τις σχετικές διοικητικές πράξεις. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον ο πολιτικός ανταγωνισμός μπορεί να εξυπηρετηθεί ακόμη και από νεοπαγή κόμματα, τα οποία ιδρύονται επ' ευκαιρία μιας συγκεκριμένης εκλογικής αναμέτρησης, έννομο συμφέρον για την προβολή διοικητικών πράξεων με τις οποίες κατανέμεται δωρεάν ραδιοηλεκτρονικός χρόνος προεκλογικής προβολής πρέπει να αναγνωριστεί και σε ιδρυθέντα κόμματα που δεν υπέβαλαν τελικώς υποψηφιότητα, εφόσον προβάλλουν ότι οι όλως περιοριστικές ρυθμίσεις των προσβαλλόμενων πράξεων τα αποτρέπουν από τη συμμετοχή στην επίμαχη εκλογική αναμέτρηση⁸⁹.

Κατά τούτο, η ειδικότερη γνώμη που διατυπώνεται στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, σύμφωνα με την οποία επιβαλλόταν να διερευνηθεί εάν όντως υπήρξε τελικώς ανακήρυξη του συνδυασμού του αιτούντος κόμματος, προκειμένου να διαπιστωθεί ότι όντως δικαιούτο να λάβει μέρος στις ευρωεκλογές της 7ης Ιουνίου 2009⁹⁰, δεν λαμβάνει υπ' όψιν τη δυναμική των κανόνων που ρυθμίζουν ανταγωνιστικές διαδικασίες, η οποία επιβάλλει στα αρμόδια όργανα να οργανώνουν τις διαδικασίες αυτές με τρόπο που καθιστά ελκυστική τη συμμετοχή νέων υποψηφίων.

B. Η υποχρέωση σύμφωνης με το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των εθνικών κανόνων

Από τα άρθρα 19 παρ. 2, 190 παρ. 4 και 191 ΕΚ, καθώς και από το άρθρο 8 της προσαρτημένης στην απόφαση 76/787/ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, Ευρατόμ Πράξης εκλογής αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνάγεται ότι, πέραν των οριζομένων στην παραπάνω Πράξη και μέχρι τη θέσπιση ενιαίας σχετικής διαδικασίας για όλα τα κράτη-μέλη, η διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εξακολουθεί να διέπεται σε κάθε κράτος-μέλος από τις οικείες εθνικές διατάξεις⁹¹. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η αρμοδιότητα αυτή των κρατών-μελών πρέπει να ασκείται με σεβασμό προς το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο και, ιδίως, προς την αρχή της ισότητας που αυτό κατοχυρώνει. Συναφώς, ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρύθμισης, απόκει-

(88) Βλ. παρακάτω, υπό ΙΙΒ.

(89) Πρβλ., την απόφαση ΣτΕ ΕΑ 1141/2008, σκέψη 7: «εάν ο ενδιαφερόμενος για την ανάληψη συμβάσεως ασκήσει αίτηση ασφαλιστικών μέτρων κατά της σχετικής διακηρύξεως, επικαλούμενος βλάβη από όρο της διακηρύξεως, ο οποίος παραβιάζει, κατ' αυτόν, τους κανόνες που αφορούν στις προϋποθέσεις συμμετοχής στον διαγωνισμό, η δε ταχθείσα με τη διακήρυξη προθεσμία για την υποβολή προσφοράς έληξε χωρίς ο αιτών να εκδηλώσει ενδιαφέρον σχετικώς, με την υποβολή, έστω υπό επιφύλαξη, των απαιτούμενων από τη διακήρυξη στοιχείων, το έννομο συμφέρον του για την άσκηση αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων κατά της διακηρύξεως διατηρείται μόνον εφόσον προβάλλει ότι η διακήρυξη αυτή περιλαμβάνει όρο, ο οποίος αποκλείει παράνομως τη συμμετοχή του στον διαγωνισμό (βλ. ΕΑ 340/2006, 269/2006, 237/2006 κ.ά) ή ότι την εκ μέρους του υποβολή προσφοράς κατέστησαν αντικειμενικώς ανέφικτη ή ουσιαστικώς δυσχερή ορισμένες, προβαλλόμενες με την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, πλημμελίες της διακηρύξεως (βλ. ΕΑ 715/2006, 508/2006, 474/2005, 532/2004 κ.ά.)».

(90) Βλ. τη σκέψη 4 της απόφασης αυτής.

(91) Βλ., ενδεικτικώς, την απόφαση ΔΕΚ, της 30^{ης} Απριλίου 2009, C-393/07 και C-9/08, Ιταλία κατά Κοινοβουλίου, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 62.

ται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους-μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους διαδικαστικούς κανόνες άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας)⁹². Συνεπώς, ως προς τις ευρωεκλογές, οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται στις εκλογικές διαφορές ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου και στις διοικητικές διαφορές από αποσπαστές προπαρασκευαστικές πράξεις ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται σύμφωνα με τις προμνησθείσες αρχές του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου⁹³. Στο πλαίσιο δε αυτό, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να αποφασίζουν επί της νομιμότητας των εθνικών εκλογικών διατάξεων και διαδικασιών, ενδεχομένως κατόπιν υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΚ, δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ⁹⁴.

Ενόψει των παραπάνω επισημάνσεων, η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας δύσκολα θα αποφύγει την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΚ για τα ζητήματα που απασχόλησαν την παραπεμπτική απόφαση ΣτΕ 1784/2009. Συναφώς, μια απλή προσέγγιση των δεδομένων του συγκριτικού δικαίου καταδεικνύει ότι δεν υπάρχει εναρμόνιση των ρυθμίσεων που έχουν υιοθετήσει τα διάφορα κράτη-μέλη σχετικά με τη διάθεση χρόνου προεκλογικής προβολής των πολιτικών κομμάτων στη ραδιοτηλεόραση⁹⁵. Συναφώς, καίτοι εμφανίζονται περιπτώσεις κρατών που υιοθετούν ρυθμίσεις των οποίων το πνεύμα φαίνεται να προσιδιάζει με εκείνο των ελληνικών ρυθμίσεων (π.χ. Ισπανία), υπάρχουν κράτη-μέλη που έχουν υιοθετήσει εντελώς διαφορετικά καθεστώτα τα οποία, μεταξύ άλλων, προβλέπουν την ελευθερία πολιτικής διαφήμισης (π.χ. Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Λιθουανία) ή/και ρυθμίζουν αυστηρά τον εκλογικό ανταγωνισμό, με ρητή κατοχύρωση της αριθμητικής ισότητας μεταξύ όλων (π.χ. Λιθουανία⁹⁶) ή ορισμένων (π.χ. Ιταλία⁹⁷) εκ των υποψήφιων συνδυασμών ως προς τη ραδιοτηλεοπτική προβολή των θέσεων τους ή/και με ρητή απαγόρευση της εκμετάλλευσης δημόσιας θέσης για την απόκτηση πλεονεκτήματος κατά την προεκλογική περίοδο

(Λιθουανία⁹⁸). Επομένως, ελλείψει *ah doc* νομολογιακών δεδομένων του ΔΕΚ, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η ορθή και ομοιόμορφη εφαρμογή του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου ως προς τα ζητήματα που απασχόλησαν την παραπεμπτική απόφαση ΣτΕ 1784/2009 παρίσταται τόσο προφανής ώστε να μη χωρεί εύλογη αμφιβολία που επιβάλλει την υποβολή σχετικών προδικαστικών ερωτημάτων⁹⁹. Συναφώς, διατυπώνοντας

(92) Βλ., σχετικά, τις αποφάσεις ΔΕΚ, της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-300/04, *Eman και Sevinger*, Συλλογή 2006, σ. I-8055, σκέψη 67) και της 30^{ης} Απριλίου 2009, C-393/07 και C-9/08, *Ιταλία κατά Κοινοβουλίου*, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 63.

(93) Βλ., αναλυτικά, *Κ. Γιαννακόπουλου*, Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας, *ΕφημΔΔ* 1/2008, σ. 102 επ..

(94) Βλ. τη διάταξη του Δικαστή των Ασφαλιστικών Μέτρων, της 15ης Νοεμβρίου 2007, T-215/07 R, *Donnici* κατά Κοινοβουλίου, σκέψη 93, και της 30^{ης} Απριλίου 2009, C-393/07 και C-9/08, *Ιταλία κατά Κοινοβουλίου*, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 62.

(95) Βλ. *Y. Déloye/M. Bruter*, *Encyclopaedia of European Elections*, Hampshire/New York 2007, σ. 27 επ. Βλ., επίσης, *European Platform for Regulatory Authorities*, Background paper – Plenary Political advertising: case studies and monitoring, EPRA Secretariat, 23rd EPRA Meeting, Elsinore, Denmark, 17-19 May 2006, <<http://www.epra.org/content/english/press/papers/>> και τα δεδομένα που παρατίθενται στην ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, <http://www.europarl.europa.eu/elections2009/countries/electoral_laws/>.

(96) Βλ. το προμνησθέν άρθρο 50 του από 23 Νοεμβρίου 2003 Νόμου για τις Εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

(97) Βλ. το προμνησθέν άρθρο 3 παρ. 1 της απόφασης αρ. 57/09/CSP της Αρχής για την Εποπτεία των Επικοινωνιών.

(98) Βλ. το άρθρο 52 του από 23 Νοεμβρίου 2003 Νόμου για τις Εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο ορίζει ότι: «*Prohibition to Take Advantage of one's Official Position for Campaigning 1. Anyone shall be prohibited from taking advantage of his official position in state or municipal institutions, agencies or organisations, as well as in the state or municipal mass media for any form of campaigning or from instructing other persons to do so, or from trying to exert influence upon the will of voters in any other manner, taking advantage of his official position. State or municipal officials, public servants shall be prohibited from taking advantage of their official position in order to provide exclusive conditions for campaigning for themselves or for the party. A person who violates the provisions of this Article may be held administratively or criminally liable in accordance with the procedure laid down by law. 2. If a person is a candidate, he may use the national mass media only according to the procedure set forth in Article 50 of this Law. If a candidate due to the fulfilment of his duties has to release important news to the mass media, he may do so only at a press conference. It shall be permitted to broadcast through the means of the national mass media or in programmes of the mass media financed from the state or municipal funds only a recording of the conference or a portion thereof which contains no elements of campaigning*» (παρατίθεται στην ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, <http://www.europarl.europa.eu/elections2009/countries/electoral_laws/>).

(99) Βλ. την απόφαση ΔΕΚ, της 6ης Οκτωβρίου 1982, 283/81, *Cilfit*, Συλλογή 1982, σ. 3415. Το παραπάνω συμπέρασμα ισχύει πολύ περισσότερο στην περίπτωση στην οποία τα υπό εξέταση εθνικά μέτρα θεμελιώνονται στην επίδιξη της ικανότητας αποφάσεων και χειρισμών,

αυτά τα ερωτήματα, αφού προηγουμένως λάβει θέση ως προς τα σχετικά ζητήματα, η Ολομέλεια του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου έχει την ευκαιρία να συνεισφέρει στο άνοιγμα του ίδιου του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου των ευρωεκλογών σε έναν ελεύθερο και αποτελεσματικό πολιτικό ανταγωνισμό.

* * *

Η διενέργεια ανταγωνιστικών εκλογών με κάθε τμήμα μπορεί να μην είναι πάντοτε η πλέον ορθολογική επιλογή¹⁰⁰. Ωστόσο, το κατ' αρχήν άνοιγμα των ευρωεκλογών και, γενικότερα, των εκλογικών διαδικασιών σε έναν ελεύθερο και αποτελεσματικό πολιτικό ανταγωνισμό μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στη βελτίωση της πολιτικής ζωής της χώρας και, γενικότερα, των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλωστε, το άνοιγμα αυτό δεν στοχεύει απλώς στην αποκατάσταση της ισότητας των ευκαιριών και των συναφών δικαιωμάτων των μικρών ή νεοϊδρυθέντων πολιτικών κομμάτων ούτε υποβαθμίζει την ανάγκη αποτελεσματικής διακυβέρνησης. Σκοπός του είναι πρωτίστως η αποκατάσταση της ορθής λειτουργίας της πολιτικής αγοράς και του συνταγματικοπολιτικού ρόλου των κομμάτων, μέσω της ανατροπής του ολιγοπωλιακού κομματικού συστήματος το οποίο δεν παράγει ουσιαστική πολιτική και, σε μεγάλο βαθμό, ευθύνεται για τα φαινόμενα κομματισμού και πολιτικής διαφθοράς¹⁰¹. Από δε τη σκοπιά του εθνικού δικαίου, ο σκοπός αυτός

είναι συνταγματικής περιωπής και απευθύνεται σε όλα τα κρατικά όργανα, σε όλες τις κρατικές λειτουργίες. Κυρίως απευθύνεται στους δικαστές, οι οποίοι, ως κατ' εξοχήν εγγυητές της γνησιότητας και της αποτελεσματικότητας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, καλούνται να μην ενδίδουν στις απαιτήσεις του όποιου κομματικού καρτέλ. Διότι, παραφράζοντας το σκεπτικό της πλειοψηφίσσας γνώμης στην απόφαση ΣτΕ 1784/2009, θα πρέπει κανείς να δεχθεί ότι, κατά την έννοια των άρθρων 20 παρ. 1, 52 και 90 παρ. 5 του Συντάγματος, η εγγύηση της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης αφορά δικαστικούς λειτουργούς που αποβλέπουν στη σε βάθος χρόνου συμμετοχή τους στην υπεράσπιση του κράτους δικαίου και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

που υλοποιείται μέσω της αποφυγής του καταθρομματισμού των πολιτικών δυνάμεων, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (πρβλ. παραπάνω, υπό Εισαγωγή και ΙΑ).

(100) Βλ. *B. Justin*, Are Competitive Elections Socially Optimal?, Paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL, <http://www.allacademic.com/meta/p85287_index.html>.

(101) Πρβλ. *X. Ανθόπουλου*, Το ελληνικό πολιτικό σύστημα ως κοιματοκρατία, in: *Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου* (επιμ.), Κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, Εκδόσεις Παπαζήση, 2008, σ. 111 επ., *Κ. Χρυσόγονου*, Η ιδιωτική δημοκρατία..., ό.π., ιδίως σ. 127 επ..

ΣτΕ 1784/2009 Τμ. Δ'

Προεδρεύων: Π. Πικραμμένος, *Αντιπρόεδρος*
Εισηγητής: Ηρ. Τσακόπουλος, *Σύμβουλος*
Δικηγόροι: Α. Καρίπογλου, Α. Αβραντίνης,
Ν. Μαυρίκας (Αντιπρόεδρος ΝΣΚ)

[...]

2. Επειδή, ο Υπουργός Εσωτερικών, με τις αποφάσεις του 12217/13.5.2009 και 12512/15.5.2009 (Β' 899/13.5.2009 και 925/15.5.2009, αντιστοίχως), ερύθμισε τους όρους, τις προϋποθέσεις και τον χρόνο «προβολής κατά την προεκλογική περίοδο των πολιτικών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων... από τους δημόσιους και ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς ελεύθερης λήψης καθώς και τους φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής, στις εκλογές της 7ης Ιουνίου 2009 για την ανάδειξη των Ελλήνων Αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο». Η μεν πρώτη προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση, κατά της οποίας στρέφεται η υπ' αριθμόν καταθέσεως 2880/2009 αίτηση, αφορά τα πολιτικά κόμματα και τους συνασι-

σμούς κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η δε δεύτερη κατά της οποίας στρέφεται η υπ' αριθμόν καταθέσεως 2897/2009 αίτηση αφορά τα λοιπά κόμματα και συνασπισμούς κομμάτων.

3. Επειδή, οι κρινόμενες αιτήσεις είναι συναφείς και πρέπει, ως εκ τούτου, να συνεκδικασθούν.

4. Επειδή, το αιτούν πολιτικό κόμμα με έννομο συμφέρον ασκεί τις κρινόμενες αιτήσεις, εφ' όσον, όπως προκύπτει από τα στοιχεία που έχει προσκομίσει, αφ' ενός μεν έχει υποβάλει στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου την ιδρυτική του δήλωση και τα λοιπά δικαιολογητικά, που προβλέπονται από το άρθρο 29 παρ. 1 και 2 του ν. 3023/2002 (που παρατίθεται σε επόμενη σκέψη), αφ' ετέρου δε έχει επιδώσει στον ίδιο Εισαγγελέα την δήλωση για την κατάρτιση του συνδυασμού του, σύμφωνα με τις διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας. Οι λοιποί αιτούντες, υποψήφιοι στον παραπάνω συνδυασμό, με έννομο συμφέρον στρέφονται κατά των ίδιων υπουργικών αποφάσεων και ομοδικούν παραδεκτώς, προβάλλοντας τους αυτούς λόγους ακυρώσεως. Κατά την ειδικότερη δε γνώμη του Προέδρου του Τμήματος, το αιτούν κόμμα και οι λοιποί αιτούντες με έννομο συμφέρον ασκούν τις κρινόμενες αιτήσεις, εφ' όσον, πάντως,

με την απόφαση 66/2009 του Α΄ Τμήματος του Αρείου Πάγου, ανακηρύχθηκε και ο συνδυασμός του αιτούντος κόμματος και δικαιούται να λάβει μέρος στις εκλογές τις 7.6.2009.

5. Επειδή, το Σύνταγμα ορίζει ότι «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου» (άρθρο 4 παρ. 1), ότι «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη» (άρθρο 5 παρ. 1), ότι «Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων» (άρθρο 5Α παρ. 1) και ότι «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του Κράτους» (άρθρο 14 παρ. 1). Περαιτέρω, το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει τα εξής: «1. Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους. Ο έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης που είναι ανεξάρτητη αρχή, όπως νόμος ορίζει. Ο άμεσος έλεγχος του Κράτους, που λαμβάνει και τη μορφή του καθεστώτος της προηγούμενης άδειας, έχει ως σκοπό την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση των εργασιών της Βουλής και των επιτροπών της, καθώς και προεκλογικών μηνυμάτων των κομμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα». Εξ άλλου, το άρθρο 29 του Συντάγματος ορίζει τα εξής: «1. Έλληνες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, που η οργάνωση και η δράση τους οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος... 2. Τα κόμματα έχουν δικαίωμα στην οικονομική τους ενίσχυση από το Κράτος για τις εκλογικές και λειτουργικές τους δαπάνες, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις διαφάνειας ως προς τις εκλογικές δαπάνες και γενικά την οικονομική διαχείριση των κομμάτων, των βουλευτών, των υποψηφίων βουλευτών και των υποψηφίων στην τοπική αυτοδιοίκηση όλων των βαθμών. Με νόμο επιβάλλεται ανώτατο όριο εκλογικών δαπανών, μπορεί να απαγορεύονται ορισμένες μορφές προεκλογικής προβολής και καθορίζονται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες η παράβαση των σχετικών διατάξεων συνιστά λόγο έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα με πρωτοβουλία του ειδικού οργάνου του επόμενου εδαφίου. Ο έλεγχος των εκλογικών δαπανών των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών διενεργείται από ειδικό όργανο που συγκροτείται και με τη συμμετοχή ανώτατων δικαστικών λειτουργιών, όπως νόμος ορίζει. Με νόμο μπορούν να επεκταθούν οι ρυθμίσεις αυτές και στους υποψηφίους για άλητες αιρετές θέσεις». Τέλος, το άρθρο 52 του Συντάγματος ορίζει ότι «Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών της Πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση...».

6. Επειδή, εξ άλλου, το άρθρο 10 της Συμβάσεως «δια την πρόσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 (Α 256), ορίζει, στο άρθρο 10 παρ. 1 τα εξής: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν της εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν της γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων...». Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Συμβάσεως αυτής ορίζει, στο άρθρο 3, ότι «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουσι την υποχρέωσιν όπως διενεργώσι, κατά λογικά διαστήματα, ελεύθερας μυστικής εκλογάς, υπό συνθήκας επιτρεπούσας την ελευθεράν έκφρασιν της λαϊκής θελήσεως ως προς την εκλογήν του νομοθετικού σώματος».

7. Επειδή, η διάταξη του τελευταίου εδαφίου της παραγράφου 2 του άρθρου 15 του Συντάγματος επιβάλλει στον νομοθέτη την υποχρέωση να προβλέψει και να ρυθμίσει την υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση προεκλογικών μηνυμάτων των κομμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, χωρίς, παράλληλα, να απαγορεύει την μετάδοση τέτοιων μηνυμάτων με δαπάνη των ίδιων των κομμάτων. Περί αυτού προνοεί η διάταξη του τρίτου εδαφίου της παραγράφου 2 του άρθρου 29 του Συντάγματος, η οποία παρέχει στον κοινό νομοθέτη την ευχέρεια να απαγορεύσει ορισμένες μορφές προεκλογικής προβολής, υπό την προϋπόθεση, πάντως, της τηρήσεως της αρχής της ισότητας.

8. Επειδή, ο ν. 3023/2002 «Χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, προβολή, δημοσιότητα και έλεγχος των οικονομικών των πολιτικών κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών» (Α 146) ορίζει, στο άρθρο 29, τα εξής: «1. Το πολιτικό κόμμα πριν αναλάβει δραστηριότητα καταθέτει ιδρυτική δήλωση στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Τη δήλωση καταθέτει ο Πρόεδρος ή η Διοικούσα Επιτροπή του και σε αυτή αναφέρεται ότι η οργάνωση και η δράση του εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. 2. Στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου γνωστοποιούνται επίσης το όνομα, το έμβλημα και η έδρα του πολιτικού κόμματος και υποβάλλονται το καταστατικό ή η ιδρυτική του διακήρυξη, που υπογράφονται από διακόσιους, τουλάχιστον, πολίτες με δικαίωμα ψήφου. 3. ... 6. Το πολιτικό κόμμα αποκτά με την ίδρυσή του νομική προσωπικότητα για την εκπλήρωση της συνταγματικής αποστολής του».

9. Επειδή, ο ίδιος νόμος περιέχει αναλυτικές ρυθμίσεις για την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, τα έσοδα και τις δαπάνες, τη δημοσιότητα και τον έλεγχο των οικονομικών των πολιτικών κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών και τις σχετικές διοικητικές κυρώσεις. Περιέχει, επίσης, ρυθμίσεις για την προεκλογική προβολή των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών. Στο κεφάλαιο αυτό εντάσσονται τα άρθρα 10 και 11, τα οποία ορίζουν τα εξής: Άρθρο 10: «1.α. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί ελεύθερης λήψης, καθώς και οι φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών, κάθε μορφής, υποχρεούνται να μεταδίδουν μηνύματα κομμάτων και συνασπισμών σε διάρκεια που καθορίζεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, η οποία εκδίδεται μετά από γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και γνώμη της Διακομματικής Επιτροπής Εκλογών και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με όμοια απόφαση, ο κατά τα ανωτέρω ορι-

ζόμενος χρόνος κατανέμεται μεταξύ των κομμάτων και των συνασπισμών με βάση την αρχή της αναλογικής ισότητας και την εξασφάλιση της μετάδοσης των θέσεων και του προγράμματος των κομμάτων και των συνασπισμών. β. Η ανωτέρω μετάδοση διενεργείται δωρεάν και απαλλοτριάζεται από κάθε τέλος. 2. Με την κοινή υπουργική απόφαση της παραγράφου 1, κατά την αυτή διαδικασία και με κριτήριο την αναλογική ισότητα, καθορίζεται ο χρόνος που διατίθεται στα δελητία ειδήσεων των κρατικών και ιδιωτικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών για την παρουσίαση της προεκλογικής δραστηριότητας των κομμάτων και των συνασπισμών των κομμάτων. 3. Κανένα μήνυμα δεν επιτρέπεται να μεταδίδεται την προηγούμενη, καθώς και την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών». Άρθρο 11 «1. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου απαγορεύεται στα κόμματα και τους συνασπισμούς κομμάτων: α. Η ανάρτηση ή επικύρωση αεροπλάνων, πανών, αφισών και κάθε άλλου είδους υλικού προβολής, εκτός των χώρων της παραγράφου 3 του άρθρου 9. β. Η μετάδοση από δημόσιους και ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς ελεύθερης λήψης, καθώς και από φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών, διαφημιστικών μηνυμάτων και μηνυμάτων κοινωνικού περιεχομένου του άρθρου 3 του Ν. 2328/1995 (ΦΕΚ 159 Α'), τα οποία προβάλλουν, με οποιονδήποτε τρόπο, πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς πολιτικών κομμάτων, με εξαίρεση τη μετάδοση τέτοιων διαφημιστικών μηνυμάτων, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο προηγούμενο άρθρο. 2. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Δημόσιας Τάξης καθορίζονται οι ώρες λειτουργίας και η κλίμακα έντασης των μεγαφωνικών εγκαταστάσεων των εκλογικών κέντρων, των γραφείων και των οχημάτων των κομμάτων, καθώς και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια. Τις ώρες της κοινής ησυχίας απαγορεύεται η χρήση των παραπάνω εγκαταστάσεων. Επίσης απαγορεύεται η χρήση τους, εφόσον γειτνιάζουν με νοσηλευτικά ιδρύματα και σχολεία».

10. Επειδή, κατά την γνώμη του Προέδρου του Τμήματος και των Συμβούλων Ε. Σαρπ, Δημ. Γρατσιά και Ηρ. Τσακόπουλου και των Παρέδρων Ηθ. Μάζου και Ι. Μιχαηλάκου, εφ' όσον, όπως εκτέθηκε παραπάνω, κατά το άρθρο 29 παρ. 2 εδάφιο τρίτο του Συντάγματος ο νόμος μπορεί να απαγορεύει ορισμένες μορφές προεκλογικής προβολής των κομμάτων, η απαγόρευση μεταδίδεται από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα κατά την προεκλογική περίοδο μηνυμάτων κομμάτων, που επιβάλλεται με το άρθρο 11 παρ. 1 περ. β' του ν. 3021/2002, είναι σύμφωνη με την προαναφερθείσα συνταγματική διάταξη. Συνεπώς, είναι απορριπτέα ως αβάσιμα όσα περί του αντιθέτου προβάλλονται με τις κρινόμενες αιτήσεις. Κατά την ειδικότερη δε γνώμη των Συμβούλων Δ. Γρατσιά και Ηρ. Τσακόπουλου, η συνταγματική αρχή της ισότητας επιβάλλει όπως ο απαγορευτικός κανόνας του άρθρου 11 του ν. 3023/2002 αρχίζει να ισχύει όχι από την προκήρυξη των εκλογών και την έναρξη της προεκλογικής περιόδου, αλλά από την έναρξη της χρονικής περιόδου, εντός της οποίας τα κόμματα έχουν την ευχέρεια να χρησιμοποιήσουν τον χρόνο που τους διατίθεται δωρεάν για την μετάδοση των προεκλογικών τους μηνυμάτων, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις της υπουργικής αποφάσεως, που προβλέπεται στο άρθρο 10 παρ. 1 του ίδιου νόμου. Κατά την γνώμη, όμως της Συμβούλου Ε. Νίκα, η επιβαλλόμενη από το άρθρο 11 του ν. 3023/2002 απόλυτη απαγόρευση μεταδόσεως μηνυμάτων των κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο, σε συνδυασμό με την εισαχθείσα αρχικώς υπό καθεστώς ελευθερίας της ραδιο-

τηλεοπτικής προβολής των κομμάτων και επαναληφθείσα και με το άρθρο 10 του νόμου αυτού ρύθμιση, η οποία προβλέπει κατανομή του «ραδιοτηλεοπτικού» χρόνου βάσει της αρχής της αναλογικής ισότητας (η οποία αρχή επιτρέπει την διαφοροποίηση της μεταχείρισεως των κομμάτων βάσει αντικειμενικών κριτηρίων που ανάγονται στην πολιτική σημασία των κομμάτων, όπως η κοινοβουλευτική τους δύναμη, η οργάνωσή τους σε εθνική κλίμακα, ο ρόλος που έχουν παίζει στην πολιτική ζωή, κ.ά. βλ. ΣτΕ 4331, 4333/1996 επταμελούς, 930/1990 Ολομέλειας), οδηγεί, εξ αντικειμένου, στην άνιση μεταχείριση των νεοεμφανιζομένων κομμάτων, από της απόψεως της δυνατότητας προσβάσεως στο εκλογικό σώμα μέσω του πλείον δυναμικού και αποτελεσματικού μέσου επικοινωνίας κατά τον πλείον κρίσιμο χρόνο, αφού οι ανάγκες των κομμάτων αυτών προς παρουσίαση των πολιτικών τους θέσεων είναι αυξημένες, χάριν της πολυφωνίας στον πολιτικό διάλογο. Κατά την μειοψηφία, επομένως γνώμη, η επίμαχη απαγόρευση του άρθρου 11 του ν. 3023/2002, εντασσομένη στο κατά τα ανωτέρω σύστημα ρυθμίσεων των άρθρων 10 και 11 του νόμου αυτού, καθιστά το σύστημα αυτό μη συμβατό με το Σύνταγμα, διότι αντιβαίνει στην αρχή της ισότητας.

11. Επειδή, οι κανόνες, τους οποίους εξουσιοδοτείται να θεσπίσει ο Υπουργός Εσωτερικών με την απόφαση του άρθρου 10 παρ. 1 του ν. 3023/2002, αφορούν την ρύθμιση μιας μορφής προεκλογικής προβολής των κομμάτων, δηλαδή των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών μηνυμάτων. Επομένως, η ρύθμιση αυτή ανάγεται στην εν γένει νομοθεσία περί εκλογών και όχι στον κατά το Σύνταγμα (άρθρο 15 παρ. 2) κρατικό έλεγχο της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασεως. Συνεπώς, προεκδόντως για τον λόγο αυτόν, η ρύθμιση του ως άνω ζητήματος δεν ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης. Κατ' ακολουθίαν, είναι απορριπτέα ως αβάσιμα τα περί του αντιθέτου προβαλλόμενα με την κρινόμενη αίτηση.

12. Επειδή, οι διατάξεις του άρθρου 10 παρ. 1 του ν. 3021/2002 υλοποιούν την επιταγή του άρθρου 15 παρ. 2 εδάφιο τελευταίο του Συντάγματος για την παραχώρηση στα κόμματα χρόνου για την δωρεάν προβολή προεκλογικών μηνυμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα και αποτελούν, κατά τούτο, εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο. Κατά τις παραπάνω διατάξεις, ο καθορισμός του χρόνου αυτού και η ρύθμιση της κατανομής του με την προβλεπόμενη σε αυτές υπουργική απόφαση βασίζεται, κατ' αρχήν, σε δύο αρχές: Πρώτον, στην παραχώρηση σε όλα, κατ' αρχήν, τα κόμματα ενός χρόνου ελάχιστου μεν, αλλά επαρκούς για την παρουσίαση στο εκλογικό σώμα των ουσιωδών σημείων του προγράμματός των (βλ. ΣτΕ 4333/1996, 1282/1992 Ολομ., 930/1990 Ολομ.). Δεύτερον, στην αρχή της αναλογικής ισότητας, η οποία επιτρέπει τη διαφοροποίηση της μεταχείρισεως των κομμάτων στην ποσοτική κατανομή του διατιθέμενου για την δωρεάν προεκλογική προβολή τους από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα χρόνου, με βάση κριτήρια αντικειμενικά και πρόσφορα να εξυπηρετήσουν τον συνταγματικώς ανεκτό σκοπό της ενισχύσεως ενεργών πολιτικών δυνάμεων, όπως είναι, μεταξύ άλλων, η εκπροσώπηση των κομμάτων στην Βουλή των Ελλήνων και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η συμμετοχή τους σε προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, το ποσοστό των εγκύρων ψηφοδελητίων που συγκέντρωσαν κατά τις προηγούμενες αυτές εκλογές και υποδηλώνει την ανταπόκριση που έχουν στο εκλογικό σώμα, η ίδρυσή τους σε χρόνο εγγύς του χρόνου διεξαγωγής συγκεκριμένων εκλογών (πρβλ. ΑΕΔ 34, 35/1999, ΣτΕ 4331, 4333/1996, 930/1990). Εξ άλλου, κατά την

γνώμη του Προέδρου και των Συμβούλων Ε. Σαρπ και Ε. Νίκα, προς την οποία ετάχθησαν και οι Πάρεδροι Η. Μάζος και Ι. Μιχαλάκοπουλος, για τον καθορισμό του χρόνου που θα διατεθεί για την δωρεάν προβολή μηνυμάτων των κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο και την κατανομή αυτού μεταξύ των κομμάτων νομίμως συνεκτιμώνται το χρηματικό ποσό, που μπορεί να διατεθεί από τον κρατικό προϋπολογισμό για τον σκοπό της προβολής των μηνυμάτων των κομμάτων, ο αριθμός των κομμάτων, που έχουν εκδηλώσει τη βούληση να μετάσχουν στις εκλογές, και ο χρόνος που μπορεί ευλόγως να διατεθεί για την προβολή των ανωτέρω μηνυμάτων, ώστε να αποφευχθεί η πλήρης κάλυψη του προγράμματος των ραδιοτηλεοπτικών μέσων με την μετάδοση των μηνυμάτων των κομμάτων.

13. Επειδή, η πρώτη προσβαλλόμενη από 13.5.2009 υπουργική απόφαση ορίζει τα εξής: «Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, ενόψει των εκλογών της 7ης Ιουνίου 2009 για την ανάδειξη των αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ισχύουν οι εξής ρυθμίσεις, ως προς τους όρους προβολής των πολιτικών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων, που συμμετέχουν στις εκλογές αυτές, αλλιά και στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, από τους δημόσιους και ιδιωτικούς ενημερωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς ελεύθερης λήψης, καθώς και τους φορείς παροχής συνδρομητικών, ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής, οι οποίοι λειτουργούν νόμιμα σύμφωνα με την ισχύουσα ραδιοτηλεοπτική νομοθεσία: 1. Η «Ελληνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση ΑΕ» (ΕΡΤ ΑΕ) έχει την υποχρέωση να μεταδώσει σε εθνικό ραδιοφωνικό και τηλεοπτικό δίκτυο μια συνέντευξη διάρκειας εξήντα (60') πρώτων λεπτών της ώρας, του αρχηγού κάθε πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων. Η ΕΡΤ ΑΕ υποχρεούται να επιτρέπει την απευθείας αναμετάδοση των συνεντεύξεων και να διαθέτει δωρεάν το περιεχόμενο των σχετικών μαγνητοσκοπήσεων ή μαγνητοφωνήσεων σε οποιονδήποτε ιδιωτικό ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό που λειτουργεί νόμιμα και υποβάλλει αντίστοιχο αίτημα. 2. Η ΕΡΤ ΑΕ έχει επίσης την υποχρέωση να μεταδώσει σε εθνικό τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό δίκτυο κατά τη μεσημβρινή ζώνη, μια συνέντευξη Τύπου, με καθένα από τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων, διάρκειας εξήντα (60') πρώτων λεπτών της ώρας. Τις συνεντεύξεις αυτές έχουν την υποχρέωση να μεταδώσουν την ίδια μέρα είτε απευθείας, είτε μαγνητοσκοπημένες ή μαγνητοφωνημένες και οι νομίμως λειτουργούντες ιδιωτικοί ενημερωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί ελεύθερης λήψης εθνικής, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας. Σε περίπτωση μαγνητοσκοπημένης ή μαγνητοφωνημένης μετάδοσης, η έναρξη και η λήξη μετάδοσης πρέπει να λάβει χώρα μεταξύ 12:00 - 01:00. Το εδάφιο β' της παρ. 1 της παρούσας έχει εφαρμογή και για τις συνεντεύξεις της παρούσας παραγράφου. 3. Η ΕΡΤ ΑΕ καθώς και οι νομίμως λειτουργούντες ενημερωτικοί ιδιωτικοί τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί σταθμοί ελεύθερης λήψης εθνικής, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας έχουν την υποχρέωση να οργανώσουν τέσσερις, τουλάχιστον, αυτοτελείς συζητήσεις στοργυμλής τράπεζας με εκπροσώπους των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων της παρούσας απόφασης. Ως ώρα μετάδοσης των συζητήσεων αυτών ορίζεται το διάστημα από 18:00 - 01:30. 4. Η ΕΡΤ ΑΕ έχει την υποχρέωση να καλύψει μια προεκλογική συγκέντρωση ή άλλη προεκλογική πολιτική εκδήλωση καθενός από τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων, την οποία θα επιλέξουν τα ίδια. Επίσης, η ΕΡΤ ΑΕ έχει την υποχρέωση να

καλύψει μέσω του τηλεοπτικού σταθμού «Ελληνική Τηλεόραση - 3» μια προεκλογική συγκέντρωση ή άλλη προεκλογική πολιτική εκδήλωση καθενός από τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων, η οποία θα διοργανωθεί στη Θεσσαλονίκη ή σε άλλη πόλη της Βόρειας Ελλάδας και είναι δυνατόν να καλυφθεί μέσω των διαθέσιμων τεχνικών μέσων του τηλεοπτικού σταθμού ΕΤ-3. Το εδάφιο β' της παρ. 1 της παρούσας εφαρμόζεται και στην περίπτωση αυτή. 5. Η ΕΡΤ ΑΕ και οι νομίμως λειτουργούντες ενημερωτικοί ιδιωτικοί τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί σταθμοί εθνικής, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας, καθώς και οι φορείς συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής έχουν υποχρέωση να διαθέσουν δωρεάν ένα δεκάλεπτο την εβδομάδα σε καθένα από τα πολιτικά κόμματα και συνασπισμούς κομμάτων για την παρουσίαση των προγραμμάτων τους ή όποια άλλη πολιτική δραστηριότητα επιλεγεί από τα αντίστοιχα κόμματα. Δεν επιτρέπεται μετακύλιση, ούτε συσσώρευση των δεκαλέπτων. Κατ' εξαίρεση, και σε περίπτωση που δεν καταστεί εφικτή από τα πολιτικά κόμματα ή τους συνασπισμούς κομμάτων η χρήση του δωρεάν δεκαλέπτου κατά τα ανωτέρω, επιτρέπεται, κατόπιν αιτήσεως, η μετακύλιση και μόνον του δεκαλέπτου της πρώτης εβδομάδας αποκλειστικώς στη δεύτερη. Κατά τη διάρκεια των δεκαλέπτων αυτών επιτρέπεται στα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων να μεταδίδουν διαφημιστικά μηνύματα τα οποία δεν μπορούν να υπερβούν το ένα τρίτο (1/3) του εκάστοτε διατιθέμενου δεκαλέπτου χρόνου. 6. Ο χρόνος που διατίθεται για τη μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων στους ενημερωτικούς τηλεοπτικούς σταθμούς εθνικής εμβέλειας καθώς και στους φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών μέσω δορυφόρου, δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το είκοσι τοις εκατό (20%) του ημερήσιου χρόνου μετάδοσης ραδιοφωνικών ή τηλεοπτικών προγραμμάτων. Ο καταμερισμός του χρόνου αυτού δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τα τέσσερα λεπτά της ώρας (4') ανά ώρα, μη συνυπολιζόμενου του επιτρεπόμενου ανά ώρα ορίου των δώδεκα λεπτών (12') του χρόνου μετάδοσης των διαφημιστικών μηνυμάτων. Ο συνολικός χρόνος για τη μετάδοση μηνυμάτων των πολιτικών κομμάτων Ν.Δ., Π.Α.Σ.Ο.Κ., Κ.Κ.Ε., ΣΥ.ΡΙ.Ζ.Α., Λ.Α.Ο.Σ., στους ιδιωτικούς ενημερωτικούς τηλεοπτικούς σταθμούς εθνικής εμβέλειας, θα αντιστοιχεί στο ποσό των εξή εκατομμυρίων ευρώ (6.000.000 €) και τους φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών μέσω δορυφόρου θα αντιστοιχεί στο ποσό των διακοσίων πενήντα χιλιάδων ευρώ (250.000 €), με βάση τους θεωρημένους από την οικεία Δ.Ο.Υ. τιμοκαταλόγους, έως την 4ης Μαΐου 2009, ημερομηνία έναρξης της προεκλογικής περιόδου των εκλογών της 7ης Ιουνίου 2009 για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η αναλογία κατανομής του χρόνου έχει ως εξής: Ποσοστό πενήντα τοις εκατό (50%) θα διατίθεται ισομερώς στα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων. Το υπόλοιπο πενήντα τοις εκατό (50%) θα διατίθεται στα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων ανάλογα με την εκπροσώπηση τους στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η κατανομή του χρόνου μετάδοσης διαφημιστικών μηνυμάτων ή μηνυμάτων κοινωνικού περιεχομένου των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων στους δημόσιους και ιδιωτικούς ενημερωτικούς τηλεοπτικούς σταθμούς αντιστοιχεί στα εξής ποσά: ΜΕΓΑ CHANNEL 1.678.480 ευρώ, ANTENNA T.V. 1.038.933 ευρώ, ALPHA TV 854.160 ευρώ, STAR 878.111 ευρώ, ALTER 550.845 ευρώ, ΣΚΑΪ 360.000 ευρώ MAKEΔONIA T.V. 8.272

ευρώ, 902 ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΣΤΑ FM 31.198 ευρώ, ET1, NET, EPT3 600.000 ευρώ και στους φορείς παροχής συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών μέσω δορυφόρου 250.000 ευρώ. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου δεν επιτρέπεται η μετάδοση μηνυμάτων φορέων εκτός των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων, το περιεχόμενο των οποίων μπορεί να χαρακτηριστεί, άμεσα ή έμμεσα, ως πολιτικό. 7. Ο χρόνος που διατίθεται για τη μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων στους ιδιωτικούς ενημερωτικούς τηλεοπτικούς σταθμούς, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας καθώς και στους ραδιοφωνικούς σταθμούς, καθορίζεται σε οκτώ (8) λεπτά της ώρας ημερησίως. Ως ώρα μετάδοσης των μηνυμάτων αυτών ορίζεται το διάστημα από 7:00 έως 22:00. Η κατανομή του χρόνου είναι ανάλογη με αυτή της προηγούμενης παραγράφου. 8. Ο χρόνος μετάδοσης διαφημιστικών μηνυμάτων ή μηνυμάτων κοινωνικών περιεχομένου των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων στην ΕΡΑ καθορίζεται σε δέκα (10') λεπτά της ώρας ημερησίως. Η κατανομή του χρόνου αυτού είναι ανάλογη με αυτή της παραγράφου 6. 9. Η ΕΡΤ ΑΕ και οι νομίμως λειτουργούντες ιδιωτικοί ενημερωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί εθνικής, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας και ιδιωτικοί ενημερωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί, καθώς και οι φορείς συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής, υποχρεούνται να διαθέτουν το ένα τρίτο (1/3) του χρόνου των δελητίων ειδήσεων για την παρουσίαση της προεκλογικής δραστηριότητας των κομμάτων και των συνασπισμών των κομμάτων. Από τη ρύθμιση αυτή εξαιρούνται τα δελητία ειδήσεων κάτω των πέντε (5') λεπτών. 10. Οι δημόσιοι και οι νομίμως λειτουργούντες ενημερωτικοί ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί εθνικής περιφερειακής ή τοπικής εμβέλειας και ιδιωτικοί ενημερωτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί, καθώς και οι φορείς συνδρομητικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής, οφείλουν να μεριμνούν, ώστε η προβολή, κατά τη διάρκεια δελητίων ειδήσεων, εκπομπών πολιτικού διαλόγου ή άλλων ενημερωτικών εκπομπών, συνεντεύξεων σχετικά με τις θέσεις και τη δραστηριότητα των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων να μην παραβιάζει την αρχή της αναλογικής ισότητας. Η τήρηση της αρχής της αναλογικής ισότητας πρέπει να διέπει εν γένει τα δελητία ειδήσεων και τα προγράμματά τους, ώστε να επιτευχθεί η ουσιαστική ενημέρωση των πολιτών για τις θέσεις και τις δραστηριότητες των πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων και εξετάζεται σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία... 13. Κατά τη διάρκεια της προηγούμενης ημέρας, καθώς και κατά την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών και μέχρι τις 19:00 δεν επιτρέπεται η μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων και συγκεντρώσεων ή άλλων πολιτικών εκδηλώσεων των κομμάτων, καθώς και η μετάδοση εκπομπών προεκλογικού διαλόγου ή εκτιμήσεων για το εκλογικό αποτέλεσμα με εξαίρεση τις δηλώσεις των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων που γίνονται κατά τη διάρκεια της εκλογικής διαδικασίας...». Περαιτέρω, η δεύτερη προσβαλλόμενη από 15.5.2009 απόφαση ορίζει τα εξής: «Άρθρο 1. Για τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων που έχουν λάβει στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές τουλάχιστον ποσοστό 0,50 τοις εκατό (0,50%) του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελητίων και δεν εκπροσωπούνται στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ισχύουν οι ακόλουθοι όροι προβολής τους: α) Η «Ελληνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση ΑΕ» (ΕΡΤ ΑΕ) και οι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί ενημερωτικοί σταθμοί εθνικής, περι-

φερειακής ή τοπικής εμβέλειας ελεύθερης λήψης, καθώς και οι φορείς παροχής συνδρομητικών, ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής, έχουν την υποχρέωση να διαθέσουν δωρεάν ένα εικοσάλεπτο ή δύο δεκάλεπτα σε καθένα από τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων για την παρουσίαση των προγραμμάτων τους. Τα εικοσάλεπτα ή τα δεκάλεπτα αυτά που θα μεταδοθούν από την ΕΡΤ ΑΕ επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται από τα κόμματα αυτά ή συνασπισμούς κομμάτων για τη μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων μέγιστης συνολικής διάρκειας τριών (3) λεπτών για κάθε δεκάλεπτο. β) Οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί ενημερωτικοί σταθμοί μπορούν να εκπληρώσουν την υποχρέωση της προηγούμενης παραγράφου με τη διοργάνωση εκπομπών στις οποίες συμμετέχουν ή παρουσιάζουν τις απόψεις τους με εκπρόσωπό τους, περισσότερα ή όλα τα παραπάνω πολιτικά κόμματα ή συνασπισμοί κομμάτων. Άρθρο 2. Για τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων που έχουν λάβει στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές ποσοστό κατώτερο του 0,50 τοις εκατό (0,50%) του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελητίων καθώς και για τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων που δεν συμμετείχαν στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές και των οποίων οι συνδυασμοί έχουν ανακηρυχθεί για τις παρούσες ισχύουν οι ακόλουθοι όροι προβολής τους: α) Η ΕΡΤ ΑΕ και οι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί ενημερωτικοί σταθμοί εθνικής περιφερειακής ή τοπικής εμβέλειας ελεύθερης λήψης, καθώς και οι φορείς παροχής συνδρομητικών, ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών υπηρεσιών κάθε μορφής έχουν την υποχρέωση να διαθέσουν δωρεάν ένα πεντάλεπτο σε καθένα από τα πολιτικά κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων για την παρουσίαση των προγραμμάτων τους. Το πεντάλεπτο που θα μεταδοθεί από την ΕΡΤ ΑΕ επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί από τα κόμματα ή συνασπισμούς κομμάτων για τη μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων συνολικής διάρκειας δύο (2') λεπτών. β) Οι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί ενημερωτικοί σταθμοί μπορούν να εκπληρώσουν την υποχρέωση της προηγούμενης παραγράφου με τη διοργάνωση εκπομπών, στις οποίες συμμετέχουν ή παρουσιάζουν τις απόψεις τους με εκπρόσωπό τους, περισσότερα ή όλα τα παραπάνω πολιτικά κόμματα ή συνασπισμοί κομμάτων...».

14. Επειδή, κατά την πλειοψηφία γνώμη του Προέδρου, των Συμβούλων Ε. Σαρπ και Ε. Νίκα και των Παρέδρων Ηλ. Μάζου και Ι. Μιχαηλάκου, από τον συνδυασμό των προσβαλλόμενων πράξεων προκύπτει ότι ο χρόνος που υποχρεούνται να παραχωρήσουν τα κρατικά και ιδιωτικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα δωρεάν για την προβολή των μηνυμάτων των κομμάτων, που θα μετάσχουν στις ευρωεκλογές της 7.6.2009, καθορίσθηκε κατά φθίνουσα διαβάθμιση, αναλόγως προς την έως την έκδοση των εν λόγω πράξεων συμμετοχή των κομμάτων στην πολιτική ζωή της χώρας. Ειδικότερα, με την πρώτη προσβαλλόμενη απόφαση το μεγαλύτερο μέρος του προς διάθεση για τη δωρεάν προβολή από τα ραδιοφωνικά μέσα των θέσεων των κομμάτων χρόνου παρεσχέθη στα κόμματα που συμμετέχουν στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Με τη δεύτερη προσβαλλόμενη απόφαση τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα (κρατικά και ιδιωτικά) υποχρεώθηκαν να παραχωρήσουν για τα κόμματα που δεν εκπροσωπούνται μεν στην παρούσα σύνθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αλλά είχαν λάβει στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές τουλάχιστον ποσοστό 0,50% των έγκυρων ψηφοδελητίων, ένα εικοσάλεπτο ή δύο δεκάλεπτα, για τα κόμματα δε που είχαν λάβει στις

προηγούμενες ευρωεκλογές ποσοστό κατώτερο του ανωτέρω 0,50% ή δεν είχαν μετάσχει στις εν λόγω ευρωεκλογές ένα πεντάληπτο για το καθένα. Ειδικώς δε ως προς τα τελευταία αυτά κόμματα, με το άρθρο 2 της δεύτερης προσβαλλομένης αποφάσεως ορίσθηκε ότι για την διάθεση σ' αυτά δωρεάν του ανωτέρω πεντάληπτου σε καθένα από τους ραδιοηλεκτρονικούς σταθμούς (κρατικό και ιδιωτικούς) απαιτείται η προηγούμενη ανακήρυξη των συνδυασμών τους από τον Άρειο Πάγο. Η διαφοροποίηση ως προς τα κόμματα, που είτε είχαν λάβει μέρος στις προηγούμενες ευρωεκλογές και δεν συγκέντρωσαν το προβλεπόμενο ποσοστό εγκύρων ψηφοδεητίων, είτε δεν είχαν λάβει μέρος στις εκλογές αυτές -μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και τα συσταθέντα μετά τις εν λόγω εκλογές, όπως είναι και το αιτούν κόμμα- τόσο ως προς τον χρόνο που τους διατίθεται δωρεάν για την προβολή τους όσο και ως προς το χρονικό σημείο, μετά το οποίο μπορεί να κάνουν χρήση της ευχέρειας αυτής, ευρίσκει έρεισμα στην εξουσιοδοτική διάταξη της περιπτώσεως α' της παραγράφου 1 του άρθρου 10 του ν. 3023/2002 και δεν αντίκειται στην συνταγματική αρχή της ισότητας, διότι δικαιολογείται λόγω των διαφορετικών συνθηκών, υπό τις οποίες τελούν τα ανωτέρω κόμματα σε σχέση με τα άλλα κόμματα που έχουν εκδηλώσει την πρόθεσή τους να μετάσχουν στις εκλογές της 7.6.2009. Και τούτο διότι πρόκειται περί κομμάτων που, εν αντιθέσει με τα άλλα (κόμματα εκπροσωπούμενα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και κόμματα που συγκέντρωσαν ποσοστό τουλάχιστον 0,50% του συνόλου των εγκύρων ψηφοδεητίων στις προηγούμενες ευρωεκλογές), που τυγχάνουν ευνοϊκότερης μεταχείρισεως ως προς τα ανωτέρω ζητήματα, δεν έχουν έως τώρα ενεργή συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας. Το γεγονός δε ότι κόμματα, που, όπως το αιτούν, ιδρύθηκαν λίγο πριν από την προκήρυξη των ευρωεκλογών, έχουν, ενόψει των ρυθμίσεων των προσβαλλομένων πράξεων (πεντάληπτο και δυνατότητα δωρεάν προβολής του προγράμματός τους μόνο μετά την ανακήρυξη των συνδυασμών τους από τον Άρειο Πάγο) και της απαγορεύσεως του άρθρου 11 του ν. 3023/2002 να μεταδώσουν ιδίαις δαπάναις προεκλογικά μηνύματα από τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα, λιγότερο χρόνο στη διάθεσή τους για την προβολή του προγράμματός τους κατά την τρέχουσα προεκλογική περίοδο εν σχέσει με τα άλλα κόμματα, τα οποία είχαν ανεμπόδιση δυνατότητα προβολής του προγράμματός τους πριν από την έναρξη ισχύος της απαγορεύσεως του ανωτέρω άρθρου 11, δεν ασκεί επιρροή εν προκειμένω. Τούτο δε διότι εφόσον ο χρόνος διενεργείας των ευρωεκλογών είναι εκ των προτέρων γνωστός και, συνεπώς, πολιτική δύναμη, ενδιαφερομένη να μετάσχει στην εκλογική αναμέτρηση για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, είναι σε θέση να μεριμνήσει εγκαίρως για την οργάνωσή της σε κόμμα και την προβολή του προγράμματός της πριν αρχίσει η απαγόρευση του προαναφερθέντος άρθρου 11 του ν. 3023/2002. Άλλωστε, κατά την έννοια των προαναφερθεισών συνταγματικών διατάξεων και του άρθρου 10 του σε εκτέλεση των συνταγματικών αυτών διατάξεων εκδοθέντος ν. 3023/2002, η υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση προεκλογικών μηνυμάτων αφορά, κατ' αρχήν, κόμματα συγκροτημένα κατά τρόπο πάγιο και αποβλέποντα στην σε βάθος χρόνου συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας ως μηχανισμών διαμορφώσεως της πολιτικής βουλήσεως του εκλογικού σώματος και όχι κόμματα ιδρυόμενα επ' ευκαιρία συγκεκριμένης εκλογικής αναμετρήσεως. Ειδικότερα, δικαιολογείται από τις διαφορετικές συνθήκες υπό τις οποίες τελούν τα κόμματα που δεν

μετείχαν στις προηγούμενες εκλογές ή μετείχαν μεν σ' αυτές, αλλά συγκέντρωσαν ποσοστό κατώτερο του 0,50% των εγκύρων ψηφοδεητίων, η έναρξη του χρόνου μεταδόσεως δωρεάν των μηνυμάτων τους από τα ραδιοηλεκτρονικά μέσα μετά την ανακήρυξη των συνδυασμών τους από τον Άρειο Πάγο, ενόψει του ότι από το χρονικό αυτό σημείο επιβεβαιώνεται η πρόθεση, αλλά και η κατά νόμο δυνατότητα κόμματος, που έως τώρα δεν είχε ενεργή συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας και του οποίου η απήχηση στο εκλογικό σώμα είτε είναι περιορισμένη είτε δεν δύναται ακόμη να προσδιορισθεί (αν πρόκειται περί νεοϊδρυθέντος κόμματος), να μετάσχει στην εκλογική διαδικασία. Περαιτέρω, το πεντάληπτο που χορηγείται στα ανωτέρω κόμματα είναι μεν χρόνος κατά πολύ μικρότερος εκείνου που χορηγείται κυρίως στα κόμματα που εκπροσωπούνται ήδη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθορίζεται, όμως, ενόψει του αντικειμενικού κριτηρίου της περιορισμένης ή μη δυναμικής ακόμη να προσδιορισθεί εκλογικής δυνάμεώς τους, είναι δε αρκετός για την προβολή των βασικών τους θέσεων, όπως, άλλωστε, έκρινε και το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο με τις υπ' αριθμ. 34 και 35/1999 αποφάσεις του σε παρόμοιες υποθέσεις (πρβλ. και ΣΤΕ 4333/1996). Και ναι μεν το τότε ισχύον νομοθετικό καθεστώς δεν προέβλεπε παραλλήλως απαγόρευση μεταδόσεως κατά την προεκλογική περίοδο μηνυμάτων με δαπάνες των ίδιων των κομμάτων, το Ανώτατο, όμως, Ειδικό Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη το γεγονός ότι είχαν αυτή την ευχέρεια τα κόμματα για να καταλήξει στην ανωτέρω κρίση του, ούτε εξήτασε αν η ενώπιόν του αχθείσα υπόθεση αφορούσε κόμμα νεοϊδρυθέν, αλλά έκρινε αυτοτελώς, ανεξαρτήτως άλλων παραγόντων και χωρής διακρίσεως, το πεντάληπτο ως χρόνο αρκετό για την προβολή των βασικών θέσεων των κομμάτων, που είτε είχαν λάβει στις προηγούμενες ευρωεκλογές ποσοστό κατώτερο του 0,50% των εγκύρων ψηφοδεητίων, είτε δεν είχαν μετάσχει καθόλου στις εκλογές εκείνες. Ενόψει των ανωτέρω, οι προσβαλλόμενοι με τις κρινόμενες αιτήσεις λόγοι ακυρώσεως περί παραβάσεως της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 10 παρ. 1 περ. α' του ν. 3023/2002 και της συνταγματικής αρχής της ισότητας, καθώς και της αναλογικής ισότητας, πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμοι.

15. Επειδή, κατά την γνώμη των Συμβούλων Δ. Γρατσία και Η. Τσακνίου, οι προσβαλλόμενες υπουργικές αποφάσεις είναι παράνομες και ακυρωτέες, για τους εξής λόγους : Α. Οι προσβαλλόμενες πράξεις, κατά την προφανή έννοιά τους, κατανέμουν χρόνο ραδιοηλεκτρονικής προβολής στα κόμματα, τα οποία θα συμμετάσχουν στις εκλογές της 7.6.2009. Για μεν τα κόμματα που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, καθώς και για τα κόμματα «που έχουν λάβει στις αμέσως προηγούμενες ευρωεκλογές τουλάχιστον... 0,50% του συνόλου των εγκύρων ψηφοδεητίων...», οι πράξεις αυτές συνάγουν τεκμήριο συμμετοχής τους στις εκλογές της 7.6.2009 για δε τα λοιπά κόμματα (εν οίς και το νεοπαγές αιτούν) οι προσβαλλόμενες πράξεις προϋποθέτουν την ανακήρυξη των συνδυασμών του από τον Άρειο Πάγο, η οποία, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3 παρ. 8 του ν. 1180/1981, συμπίπτει με την 24.5.2009. Η διαφοροποίηση αυτή οδηγεί και σε διαφοροποίηση του χρονικού σημείου ενάρξεως της μεταδόσεως των προεκλογικών μηνυμάτων των κομμάτων εντός του διατιθεμένου σε αυτά χρόνου. Η έναρξη αυτή συμπίπτει με την δημοσίευση της πρώτης υπουργικής αποφάσεως για τα κόμματα της πρώτης κατηγορίας (13.5.2009), με την δημοσίευση της δεύτερης υπουργικής αποφάσεως για τα κόμματα της δεύτερης κατηγορίας (15.5.2009)

και με την 24.5.2009 για τα λοιπά (όπως το αιτούν) κόμματα. Όμως, η συνταγματική αρχή της ισότητας, η οποία διέπει και την ύλη που ρυθμίζει το άρθρο 15 παρ. 2 εδάφιο τελευταίο του Συντάγματος, επιβάλλει μια κοινή αφητηρία για τα κόμματα κατά την ρύθμιση της προεκλογικής τους προβολής από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, πέραν της οποίας και μόνο επιτρέπεται η περαιτέρω διαφοροποίηση των κομμάτων κατ' εφαρμογήν της ειδικότερης αρχής της αναλογικής ισότητας. Ως κοινή αφητηρία δεν νοείται μόνον ο ελάχιστος, αλλά πάντως επαρκής χρόνος για την μετάδοση των θέσεων και του προγράμματος των κομμάτων, αλλά και η κοινή για όλα τα κόμματα έναρξη της μεταδόσεως των ραδιοτηλεοπτικών τους μηνυμάτων, λαμβανομένης ιδίως υπ' όψη της απαγορεύσεως του άρθρου 11 του ν. 3023/2002. Η απόκλιση ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, από την αρχή της ισότητας δεν μπορεί, όπως δέχεται η πλειοψηφούσα γνώμη, να δικαιολογηθεί εκ μόνου του ότι οι παραπάνω κατηγορίες κομμάτων τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες, δηλαδή τα μεν εκπροσωπούνται, τα δε δεν εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Από την άποψη, όμως, της ρυθμιζόμενης ύλης (ήτοι της προεκλογικής προβολής των κομμάτων), κρίσιμο είναι ότι, λόγω ακριβώς των διαφορετικών αυτών συνθηκών, τα μεν εκπροσωπούμενα κόμματα είχαν ανεμπόδιστη δυνατότητα προβολής του προγράμματος και των θέσεών τους πριν από την έναρξη ισχύος της απαγορεύσεως του άρθρου 11 του ν. 3023/2002, κατά την τρέχουσα προεκλογική περίοδο, ενώ κόμματα νεοπαγή, όπως το αιτούν, δεν είχαν τέτοια δυνατότητα, ακριβώς επειδή ιδρύθηκαν λίγο χρόνο πριν από την έναρξη ισχύος της απαγορεύσεως. Η δυσμενής αυτή θέση των νεοπαγών κομμάτων δεν είναι συνταγματικής ανεκτό να καταστεί ακόμη δυσμενέστερη με την εις βάρος τους διαφοροποίηση του χρόνου ενάρξεως μεταδόσεως των προεκλογικών τους μηνυμάτων. Η αρχή της ισότητας θα επέβαλλε τουλάχιστον κοινή έναρξη του χρόνου αυτού για όλα τα κόμματα, δεδομένου ότι τα νεοπαγή έχουν για τους εκτεθέντες λόγους μεγαλύτερη ανάγκη προβολής του προγράμματος και των θέσεών τους. Επομένως, οι προσβαλλόμενες υπουργικές αποφάσεις, διαφοροποιώντας κατά τα εκτεθέντα το χρονικό σημείο ενάρξεως της μεταδόσεως των προεκλογικών μηνυμάτων των κομμάτων, έχουν εκδοθεί κατά παράβαση της συνταγματικής αρχής της ισότητας και είναι ακυρωτές, κατά τα βασίμως προσβαλλόμενα με τις κρινόμενες αιτήσεις. Προς την μειοψηφούσα αυτή γνώμη συντάχθηκε και ο Πάρεδρος Ι. Μιχαηλάκουπος. Β. Το πεντάληπτο που παρέχεται στα νεοπαγή κόμματα, όπως το αιτούν, στην ΕΡΤ ΑΕ και σε όλους τους ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς, το οποίο μάλιστα μπορεί να μεταδοθεί σε όποια ώρα επιλέξουν οι παραπάνω σταθμοί, δεν επαρκεί, κατά κοινή πείρα, ούτε στοιχειωδώς για την μετάδοση των θέσεων και του προγράμματός τους, εν όψει του ότι τα κόμματα αυτά, εφ' όσον ιδρύθηκαν λίγο πριν από τις εκλογές, δεν είχαν τον χρόνο να γνωστοποιήσουν στο εκλογικό σώμα τις θέσεις και το πρόγραμμά τους πριν από την έναρξη της προεκλογικής περιόδου, όταν δεν ίσχυε ακόμη η απαγόρευση του άρθρου 11 του ν. 3023/2002. Και να μεν με την απόφαση 35/1999 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, σε συναφή περίπτωση, κρίθηκε ότι το πεντάληπτο είναι επαρκές κατά τ' ανωτέρω χρόνο, πλην στην περίπτωση εκείνη δεν είχε τεθεί σε ισχύ η μεταγενέστερη απαγορευτική διάταξη του άρθρου 11 του ν. 3023/2002, ενώ εξ άλλου ούτε από την απόφαση αυτή προκύπτει αν το επιστάμενο κόμμα ήταν νεοπαγές, ούτε, πάντως, ελήφθη υπ' όψιν από το ΑΕΔ μια τέτοια

ιδιότητα. Επομένως, υπό τα ανωτέρω δεδομένα, η διάταξη του άρθρου 2 περ. α' της από 15.5.2009 δεύτερης προσβαλλόμενης αποφάσεως έχει εκδοθεί κατά παράβαση της εξουσιοδοτικής διατάξεως του άρθρου 10 παρ. 1 περ. α του ν. 3023/2002 και είναι, ως εκ τούτου, ακυρωτέα κατά τα βασίμως προσβαλλόμενα με την δεύτερη κρινόμενη αίτηση. Γ. Οι προσβαλλόμενες αποφάσεις παραβιάζουν και την αρχή της αναλογικής ισότητας, η οποία απορρέει ευθέως από το Σύνταγμα και θεσπίζεται ρητώς με την εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 10 του ν. 3023/2002. Πράγματι, έναντι του πεντάληπτου που δικαιούται το αιτούν, ως νεοπαγές κόμμα, κατά το άρθρο 2 της δεύτερης από 15.5.2009 προσβαλλόμενης αποφάσεως, η πρώτη από 13.5.2009 υπουργική απόφαση παρέχει στα κόμματα που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κατά τις ειδικότερες διακρίσεις αυτής, δύο εξηντάληπτες συνεντεύξεις σε εθνικό δίκτυο των αρχηγών τους, τέσσερις συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας στην ΕΡΤ ΑΕ και σε όλους τους ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς σε ώρες υψηλής ή σχετικά υψηλής ακροαματικότητας και θεαματικότητας (18:00 - 01:30), μία προεκλογική συγκέντρωση, ένα δεκάληπτο την εβδομάδα στους παραπάνω σταθμούς για την παρουσίαση του προγράμματος και της δραστηριότητάς τους και χρόνο διαφημιστικών μηνυμάτων, τα οποία αποτελούν, κατά κοινή πείρα, δραστικό μέσο προεκλογικής επικοινωνίας. Κατά τους υπολογισμούς, μάλιστα, του αιτούντος κόμματος, οι οποίοι δεν αμφισβητήθηκαν ειδικώς, το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας έχει στην διάθεσή του 3.768 λεπτά της ώρας διαφημίσεων από τηλεόρασης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. 2.819, το Κ.Κ.Ε. 1.692 και ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και ο Λ.Α.Ο.Σ. από 1.258 λεπτά, κατανεμόμενα στα κρατικά και ιδιωτικά τηλεοπτικά μέσα. Έναντι των ανωτέρω, το αιτούν κόμμα δικαιούται δύο λεπτά της ώρας τηλεοπτικής διαφήμισης και μάλιστα μόνον στην δημόσια τηλεόραση. Υπό τα δεδομένα αυτά, η διαφορά του χρόνου και εν γένει των ευχερειών που παρέχονται με τις προσβαλλόμενες αποφάσεις αφ' ενός μεν στα κόμματα που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αφ' ετέρου δε στα νεοπαγή κόμματα, είναι τόσο σημαντική, ώστε υπερβαίνει τα όρια, εντός των οποίων μπορούσε να κινηθεί ο Υπουργός Εσωτερικών κατά την άσκηση της κανονιστικής του αρμοδιότητας που του δίδει το άρθρο 10 παρ. 1 του ν. 3023/2002. Επομένως, οι προσβαλλόμενες αποφάσεις έχουν εκδοθεί και κατά παράβαση της αρχής της αναλογικής ισότητας και είναι και για τον λόγο αυτόν, βασίμως προσβαλλόμενα με την δεύτερη αίτηση ακυρώσεως, παράνομες και ακυρωτές.

16. Επειδή, εξ άλλου, κατά την πλειοψηφούσα γνώμη του Προέδρου, των Συμβούλων Ε. Σαρπ και Ε. Νίκα και των Παρέδρων Η. Μάζου και Ι. Μιχαηλάκουπος, δεν τίθεται εν προκειμένω ζήτημα αντιθέσεως των προσβαλλόμενων πράξεων προς το κοινοτικό δίκαιο. Και τούτο προεχόντως διότι έως την θέσπιση, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 190 παράγραφος 4 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ομοιόμορφης για όλα τα κράτη μέλη διαδικασίας για την εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η διαδικασία εκλογής των μελών αυτών σε κάθε κράτος μέλος διέπεται από την οικεία εθνική νομοθεσία. Εν πάση δε περιπτώσει οι ανωτέρω ρυθμίσεις των προσβαλλόμενων πράξεων, για τις οποίες παραινούνται οι αιτούντες, θεσπισθείσες με βάση αντικειμενικά κριτήρια που δικαιολογούν, κατά τα προεκτεθέντα, την διαφορετική μεταχείριση των κομμάτων που δεν έχουν λάβει μέρος στις προηγούμενες ευρωεκλογές, μη αντιβαίνουσες δε στις διατάξεις του Συντάγματος, δεν αντίκεινται ούτε στην προστα-

τεύομενη και από το κοινοτικό δίκαιο αρχή της ισότητας. Εξάλλου, ενόψει των προεκτεθέντων, οι προσβαλλόμενες ρυθμίσεις δεν αντίκεινται ούτε στο άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Συμβάσεως της Ρώμης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (που κυρώθηκε, μαζί με την σύμβαση, με το άρθρο πρώτο του ν.δ/τος 53/1974, Α' 256), που επιβάλλει την διεξαγωγή εκλογών, μεταξύ άλλων, υπό συνθήκες που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θελήσεως.

17. Επειδή, κατά την γνώμη των Συμβούλων Δ. Γρατσία και Ηρ. Τσακόπουλου, οι επισημανθείσες νομικές πλημμέλειες των προσβαλλομένων υπουργικών αποφάσεων, συνιστάμενες σε παράβαση της συνταγματικής αρχής της ισότητας και των αρχών της αναλογικής ισότητας και της εξασφαλίσεως της μεταδόσεως των θέσεων και του προγράμματος των κομμάτων, τις οποίες (αρχές) θεσπίζει η εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 10 παρ. 1 του ν. 3023/2002, αποτελούν εν ταυτώ και παραβάσεις της διατάξεως του άρθρου 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (πρβλ. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, απόφαση της 11.12.2008, TV VEST AS κλπ. κατά Νορβηγίας). Συνεπώς, κατά την μειοψηφήσασα αυτή γνώμη, οι πράξεις αυτές είναι και για τον λόγο αυτόν παράνομες και ακυρωτές, όπως βασίμως προβάλλεται με την κρινόμενη αίτηση. Περαιτέρω, κατά την αυτή άποψη, εάν θεωρηθεί ότι οι προσβαλλόμενες πράξεις δεν έχουν εκδοθεί κατά παράβαση της συνταγματικής αρχής της ισότητας και του άρθρου 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου, τίθεται, περαιτέρω, το αυτεπαγγέλτως εξεταστέο ζήτημα αν οι προσβαλλόμενες υπουργικές αποφάσεις έχουν εκδοθεί κατά παράβαση κανόνων της κοινοτικής εννόμου τάξεως, υπέρτερης του νόμου τυπικής ισχύος, σύμφωνα με τους οποίους πρέπει να ερμηνευθεί η διάταξη του άρθρου 10 του ν. 2023/2002. Ειδικότερα: Η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ορίζει στο άρθρο 190 τα εξής: «1. Οι αντιπρόσωποι στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο των λαών των κρατών, τα οποία συνενώθησαν εντός της Κοινότητας, εκλέγονται με άμεση και καθολική ψηφοφορία... 3. Οι αντιπρόσωποι εκλέγονται για περίοδο πέντε ετών. 4. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καταρτίζει σχέδιο για τη διεξαγωγή εκλογών με άμεση και καθολική ψηφοφορία κατά ενιαία διαδικασία σε όλα τα κράτη μέλη ή σύμφωνα με κοινές αρχές όλων των κρατών μελών. Το Συμβούλιο, μετά από σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου... θεσπίζει ομόφωνα τις διατάξεις που συνιστά στα κράτη μέλη να αποδεχθούν σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς κανόνες» και στο άρθρο 191 τα εξής: «Τα πολιτικά κόμματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ολοκλήρωση στα πλαίσια της Ένωσης. Συμβάλλουν στη δημιουργία ευρωπαϊκής συνείδησης και στην έκφραση της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης...». Επίσης, με το άρθρο 19 παρ. 2 της Συνθήκης, διασφαλίζεται το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, κατά τις εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, από τους πολίτες των Ένωσης, που κατοικούν σε κράτος μέλος, του οποίου δεν είναι υπήκοοι. Εξ άλλου, η προσηχημένη στην απόφαση 76/787/ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, Ευρατόμ πράξη εκλογής των αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με άμεση καθολική ψηφοφορία (ΕΕ L 278), όπως έχει μεταγενεστερώς τροποποιηθεί (εφεξής : Πράξη του 1976), θεσπίζει σειρά ρυθμίσεων αναγομένων στην διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και ορίζει, περαιτέρω, στο άρθρο 8 τα εξής : «Με την επικύληση των διατάξεων της παρούσας πρά-

ξης, η εκλογική διαδικασία διέπεται, σε κάθε κράτος μέλος, από τις εθνικές διατάξεις...». Από τα ανωτέρω, ευθέως συνάγεται ότι, πέραν των θεσπιζομένων με την Συνθήκη και την Πράξη του 1976 κανόνων και μέχρι την θέσπιση, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 190 παράγραφος 4 της Συνθήκης, ενιαίας για όλα τα κράτη μέλη σχετικής διαδικασίας, η διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε κάθε κράτος μέλος διέπεται από την οικεία εθνική νομοθεσία. Έχει δε κριθεί από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ότι, κατά τις εν λόγω κοινοτικές διατάξεις, στην έννοια των κανόνων που ανάγονται στην εκλογική διαδικασία περιλαμβάνονται και οι κανόνες «που αποσκοπούν στη διασφάλιση (...) της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των διαφόρων υποψηφίων κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου» (απόφαση της 23.4.1986, 294/83, Κόμμα Οικολόγων Les Verts κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Συλλογή 1986, σ. 1357, σκέψη 53). Έχει, όμως, επίσης κριθεί από το ΔΕΚ ότι, κατά τη θέσπιση των κανόνων που διέπουν, σε ένα κράτος μέλος, τη διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και εν αναμονή της θεσπίσεως ενιαίας σε όλα τα κράτη μέλη εκλογικής διαδικασίας, ο εθνικός νομοθέτης οφείλει να σέβεται το σύνολο των υποχρεώσεων που του επιβάλλει το κοινοτικό δίκαιο και, ιδίως, οι διατάξεις της Συνθήκης και οι γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η αρχή της ισότητας (βλ., προκειμένου περί της υποχρεώσεως του εθνικού νομοθέτη να τηρεί την αρχή της ισότητας κατά τη θέσπιση κανόνων της εκλογικής νομοθεσίας, απόφαση της 12.9.2006, C-300/04, Eman κ.λπ., Συλλογή 2006, σ. I-8060, ιδίως σκέψεις 45 και 56 επ. βλ., επίσης, την εκδοθείσα την αυτή ημερομηνία απόφαση επί της υποθέσεως C-145/04, Βασίλειο της Ισπανίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Συλλογή 2006, σ. I - 7961). Υπό τα ανωτέρω δεδομένα και λαμβανομένου, επίσης, υπ' όψη ότι κάθε κόμμα που μετέχει στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ασκεί δικαίωμα, κατοχυρούμενο από τα άρθρα 190 παράγραφος 1 και 191 της Συνθήκης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, επί ασκήσεως, από ένα τέτοιο κόμμα, αιτήσεως ακυρώσεως κατά υπουργικής αποφάσεως, εκδοθείσας κατ' επίκληση της εξουσιοδοτήσεως του άρθρου 10 παράγραφος 1 του ν. 3023/2002, με την οποία προβάλλεται ότι η πληττομένη υπουργική απόφαση έχει εκδοθεί κατά παράβαση των αρχών της ισότητας και του άρθρου 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, ανακύπτει το ζήτημα (εξεταστέο, άλλωστε, και αυτεπαγγέλτως) αν η εν λόγω υπουργική απόφαση, η οποία εντάσσεται, ως εκ της ύλης που ρυθμίζει (προεκλογική προβολή των κομμάτων), στην διέπουσα την διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εθνική νομοθεσία, έχει εκδοθεί κατά παράβαση των αντιστοίχων γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, σύμφωνα με τις οποίες είναι ερμηνευτέα η προμνησθείσα εξουσιοδοτική διάταξη, είναι, κατά συνέπεια, εξεταστέο, εν προκειμένω, το ζήτημα αν οι προσβαλλόμενες με τις υπό κρίση αιτήσεις υπουργικές αποφάσεις έχουν εκδοθεί κατά παράβαση, αφ' ενός μεν της κατοχυρωμένης ως γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου αρχής της ισότητας, αφ' ετέρου δε του άρθρου 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, λαμβανομένου υπ' όψη και του ότι τα κατοχυρούμενα με την τελευταία αυτή διάταξη δικαιώματα, όπως και το σύνολο των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ, κατοχυρώνονται και στο πλαίσιο της κοινοτικής εννόμου τάξεως ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου (πρβλ., περί του άρθρου 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ ως πηγής συναφούς γενικής αρχής

του κοινοτικού δικαίου, τη Διάταξη του Προέδρου του ΔΕΚ της 13.1.2009, C-512/07 P (R) και C-15/08 P (R), Occhetto κ.λπ., σκέψη 43, καθώς και την προμνησθείσα απόφαση του ΔΕΚ επί της υποθέσεως Βασίλειο της Ισπανίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου). Κατά την μειοψηφήσασα γνώμη, οι προσβαλλόμενες υπουργικές αποφάσεις παραβιάζουν τις προμνησθείσες γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, οι οποίες ανάγονται στην προστασία της αρχής της ισότητας και των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, για τους αυτούς ακριβώς λόγους, για τους οποίους παραβιάζονται, κατά την μειοψηφήσασα ανωτέρω άποψη, η συνταγματική αρχή της ισότητας και το άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Εν πάση δε περιπτώσει, το άρθρο 234 παράγραφος 3 της Συνθήκης επιβάλλει στο Δικαστήριο, σε περίπτωση που θεωρηθεί ότι δικαιολογούνται συναφώς εύλογες αμφιβολίες, να υποβάλει στο ΔΕΚ προδικαστικά ερωτήματα, με αντικείμενο: α) Το ζήτημα αν, κατά την έννοια των άρθρων 190 παράγραφος 4 και 191 της Συνθήκης και του άρθρου 8 της Πράξης του 1976 και μέχρι τη θέσπιση, από τα κοινοτικά όργανα, ενιαίας διαδικασίας για την εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού

Κοινοβουλίου, οι διέπουσες τη σχετική εκλογική διαδικασία εθνικές διατάξεις που αφορούν στην προεκλογική προβολή των συμμετεχόντων στις εκλογές κομμάτων είναι ερμηνευτέες υπό το φως των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου και β) Το ζήτημα αν, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, είναι συμβατές με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, οι οποίες ανάγονται στην προστασία της αρχής της ισότητας και των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, εθνικές διατάξεις όπως οι πληττόμενες με τις υπό κρίσει αιτήσεις (βλ. ως προς την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να ελέγχουν το συμβατό των εθνικών διατάξεων που διέπουν τη διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, κατ' εφαρμογήν, εφ' όσον παραστεί ανάγκη, και της προδικαστικής διαδικασίας του άρθρου 234 της Συνθήκης, ΔΕΚ απόφαση της 30.4.2009, C-393/07 και C-9/08, Ιταλική Δημοκρατία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Donnici κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μη δημοσιευθείσα ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 70).

(Παραπέμπει στην Ολομέλεια)

